

Key to Navjeevan Practice Book

Standard
6

Teacher's Copy

मराठी सुलभभारती

NAVJEEVAN

नवजीवन पब्लिकेशन्स प्रा. लि.

शैक्षणिक प्रकाशक

मुंबई ♦ पुणे

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	धड्याचे नाव	पृष्ठ क्र.
१.	भारतमाता (गाणे)	३
२.	माझा अनुभव	३
३.	पाऊस आला ! पाऊस आला ! (कविता)	८
४.	माहिती घेऊया	११
५.	सुगरणीचे घरटे	१३
६.	हे खरे खरे व्हावे... (कविता)	१६
७.	उद्यानात भेटलेला विद्यार्थी	१९
८.	कुंदाचे साहस	२३
९.	घर (कविता)	२७
१०.	बाबांचं पत्र	३२
११.	मिनूचा जलप्रवास	३६
१२.	चंद्रावरची शाळा (कविता)	४०
१३.	मोठी आई	४३
१४.	अप्पाजींचे चातुर्य	४८
१५.	होळी आली होळी (कविता)	५२
१६.	मुक्या प्राण्यांची कैफियत	५४
१७.	पाणपोई (कविता)	५८
*	विराम चिन्हे	६१
*	अपूर्ण गोष्ट	६१
*	निबंध लेखन	६२
*	पत्र लेखन	६४
*	संदेश लेखन	६६
*	कथालेखन	६६

१. भारतमाता

विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

२. माझा अनुभव

स्वाध्याय

- प्र.१. (अ) “उद्या आपल्याला आगगाडीने मामाच्या गावाला जायचे आहे.”असे आईने सांगितले म्हणून रिमाने आनंदाने उड्या मारल्या.
- (आ) शेजारी बसलेल्या मावशीच्या मांडीवर बसलेले बाळ मुलाकडे पाहून खुदकन हसले म्हणून मुलाने बाळाला मांडीवर घेतले.
- (इ) पानांची सळसळ, नदीच्या पाण्याची खळखळ, पक्ष्यांची किलबिल, शेतात चरणाच्या गाईचे हंबरणे, बक्यांचे बेंडबेंड हे सारे सायंकाळच्या वातावरणात मिसळून गेले होते. शेतातील पिके मंद मंद डुलत होती म्हणून मुलाचे मन आनंदाने थुईथुई नाचत होते.
- (ई) आजीने मुलांना जवळ घेतले. त्यांच्या डोक्यावरून, तोंडावरून हात फिरवला. तिच्या हाताचा थरथरणारा स्पर्श खूप प्रेमळ अन् बोलका होता म्हणून मुलांना गहिवरून आले.

प्र.२. मी केलेले एक चांगले काम

माझा चांगला मित्र दोन-चार दिवसांपासून शाळेत आला नाही. चौकशी केल्यावर समजले की तो तापाने आजारी आहे. त्यानंतरही तो शाळेत आला नाही म्हणून मी त्याच्या घरी गेलो. घरची परिस्थिती पाहून मी खूपच दुःखी झालो. त्यापेक्षाही त्याच्या आजाराचे कारण थक्क करणारे होते. त्याच्या आजारपणासाठी पुरेसे पैसेही त्यांच्याकडे नव्हते, हे त्याच्या आईकडून समजले.

मी घरी आलो. माझ्या आईला सर्व सांगितले. आई म्हणाली, “आपण त्याच्यासाठी मदत गोळा करू.” आईला हॉस्पिटलमध्ये उपलब्ध असणाऱ्या समाजसेवकांविषयी माहिती होती. तिने ती मला सांगितली. मी आणि माझ्या मित्राची आई आम्ही जाऊन त्या समाजसेवकांना भेटलो. त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे सर्व कागदपत्र जमा करून मित्राच्या उपचारासाठी मदतनिधी उभा केला. मित्रावर योग्य वेळी व योग्य औषधोपचार झाले. दोन महिन्यात माझा मित्र बरा झाला व शाळेत येऊ लागला.

त्याच्या मदतीसाठी मी उचललेला खारीचा वाटा जेव्हा सर्वांना समजला तेव्हा सर्वांनी माझे कौतुक केले. शाळेत तर माझा विशेष सत्कार केला.

प्र.३. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

- प्र.४. (१) कृपया - एखाद्याला विनंती करताना.
(२) माफ करा - एखाद्याकडून माफी मागताना.
(३) आभारी आहे - एखाद्याचे आभार मानताना.

प्र.५. खालील शब्दांचे समानार्थी शब्द लिहा.

(अ) मार्ग (आ) शिवार (इ) पवन (ई) माता (उ) वदन

प्र.६. खालील वाक्यप्रचारांचा अर्थ सांगून वाक्यांत उपयोग करा.

(अ) अर्थ - गालातल्या गालात हसणे.

वाक्य : छोटी निरागस बाळे आपल्याकडे पाहून खुदकन हसतात.

(आ) अर्थ - शांत झोपणे.

वाक्य : दिवसभराच्या कामाच्या थकव्यामुळे मी रात्री गाढ झोपलो.

(इ) अर्थ - लोभसयुक्त दृष्टीने पाहणे.

वाक्य : ते हसरे गोड बालक सर्वांकडे टुकुटुकु पाहत होते.

(ई) अर्थ - खूप आनंद होणे.

वाक्य : सायंकाळच्या रम्य वातावरणामुळे आमचे मन आनंदाने थुईथुई नाचत होते.

(उ) अर्थ - मन भरून येणे.

वाक्य : आजोबांनी आम्हांला कुरवाळताच आम्हांला गहिवरून आले.

(ऊ) अर्थ - प्रेमाने मिठी मारणे.

वाक्य : बऱ्याच दिवसानंतर प्रिय मित्र भेटल्यावर मी त्याला कडकडून भेटलो.

प्र.७. (१) हुरहुर, (२) झुकझुक, (३) वळवळ, (४) फडफड

प्र.८. (१) बकरी - बेंडबेंड (२) वाघ - गुरगुर
(३) बेडूक - डराँवऽ डराँवऽऽ (४) मांजर - म्याँव, म्याँव
(५) मोर - पिऊ, पिऊ (६) कुत्रा - भोऽभोऽ

उतारा क्र. १

प्र.१. (१) (i) (१) आगगाडीने या ठिकाणी जायचे आहे -

मामाच्या गावाला

(२) मुलाच्या बहिणीचे नाव -

रिमा

(३) पुस्तकाच्या पानांचा आवाज -

फडफड

(ii) सकाळी निघालो.

(२) (i) (१) रिमा (२) हवेने

(ii) असे आई मुलाला व रिमाला म्हणाली.

(३) लहानपणी बाराखडी शिकत असल्यापासून 'आ' पासून आगगाडीचे आकर्षण होते. आज घरच्यांबरोबर मी आगगाडीत बसून प्रवासाला निघालो होतो.

गाडी येताच शोध घेत आम्ही आमच्या जागेवर पोहोचलो. बरोबर घेललेले सर्व सामान व्यवस्थित लावले. गाडी सुटली. हळूहळू चालणाऱ्या गाडीने वेग पकडला. खिडकीपाशी बसून मी बाहेरचे पळणारे जग पाहू लागले. स्टेशनवर गाडी थांबताच माणसांचा घोळका आमच्या डब्यापाशी आला. डब्यात एकच गर्दी झाली. उभ्या असणाऱ्या एका आर्जींना बसायला आम्ही सरकून जागा करून दिली. आर्जींना खूप बरे वाटले. मोठ्या आस्थेवाईकपणे आर्जींनी सारी चौकशी केली. आशीर्वाद दिला. पिशवीतून खाऊ काढून मला देऊ लागली. मी प्रथम आढेवेढे घेतले पण आईची मूक संमती मिळताच खाऊ घेऊन खाण्यास सुरुवात केली. आजही प्रवासात भेटलेल्या त्या आजीला मी विसरलेले नाही.

अधिक प्रश्न

प्र.१. (१) थुईथुई (२) टुकुटुकु (३) भुरभुर (४) खुळखुळ

प्र.२. (१) - इ (२) - अ (३) - आ

उतारा क्र. २

प्र.१. (१) (i) (१) -ई (२) -अ (३) -उ (४) - आ (५) - इ

(ii) (१) बरोबर (२) बरोबर (३) बरोबर

(२) (i) आईकडे गेले

(ii) (१) खुदकन (२) बाळ

(३) कॅलेंडरवरून सुट्टीचा दिवस कोणता आहे? हे आम्हांला माहीतच असते. त्या दिवशी आम्हांला सर्वांनाच लवकर जाग येते. नाशत्यानंतर मी, बाबा, माझा दादा व आई सर्वजण घराच्या साफसफाईचे काम करतो नंतर स्वयंपाकात आईला मदत. विशेष म्हणजे प्रत्येक सुट्टीला बाबा एक नवीन पदार्थ बनवून आम्हांला खाऊ घालतात. दुपारी मस्तपैकी गप्पा मारत आम्ही जेवतो. आणि हो विशेष म्हणजे आमच्या सुट्टीच्या दिवशी टी.व्ही., कॉम्प्युटर, मोबाईल या सर्वांनाच सुट्टी देतो. संध्याकाळी सर्वजण मिळून फिरायला जातो. दररोज आई-बाबा नोकरीमुळे व्यस्त तर आम्ही शाळा-कॉलेजमध्ये पण सुट्टीच्या दिवशी मात्र आम्ही प्रत्येक क्षणाचा आनंद लुटतो.

उतारा क्र. ३

प्र.१. (१) (i) राजू — मामाच्या मुलांची नावे — चिमी

(ii) मामी

(२) (i) मामाच्या गावाला मुलांनी केलेली धमाल

- विहिरीवर पोहायला जाणे
- शेतात बागडणे
- आंब्याच्या झाडावर चढून कैऱ्या, पाडाचा आंबा तोडून खाणे
- बैलगाडीतून मामाबरोबर फेरफटका मारणे
- आज शेतावर, उद्या आमराईत मामाबरोबर फिरायला जाणे

(ii) आजीच्या हाताचा थरथरणारा स्पर्श होता - प्रेमळ व बोलका

(३) आईने सांगितल्यावर कधी एकदा मामाच्या घरी पोहोचतो असे मुलांना झाले. पहिला दिवस प्रवासात गेला. पण दुसऱ्या दिवसापासून नुसती धमाल. ती रोज मामाच्या मुलांबरोबर विहिरीवर पोहायला जात. मामाच्या

शेतात दिवसभर बागडत. आंब्याच्या झाडावर चढून कैऱ्या, पाडाचा गोड आंबा खाणे, बैलगाडीतून मामाबरोबर निरनिराळ्या आमराईत फिरायला जाणे अशी रोज त्यांची मजा असे. या सर्व धमाल मस्तीमुळेच सुट्टी कधी संपली, ते आम्हांला समजलेच नाही असे मुलाला वाटते.

व्याकरण

प्र.१.

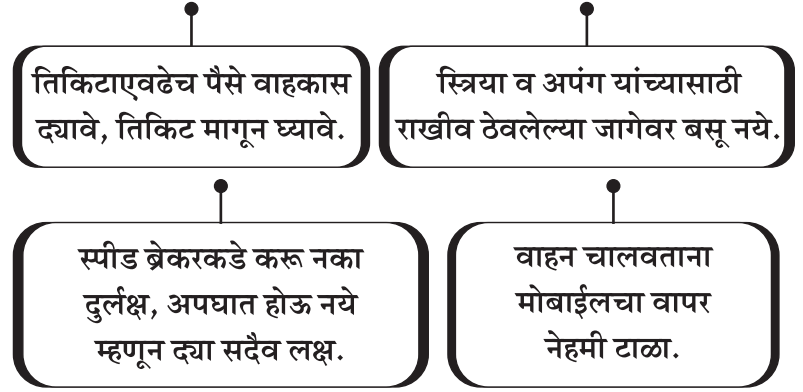
अ. क्र.	एकवचन	अनेक वचन
(१)	छत्री	छत्र्या
(२)	पाटी	पाट्या
(३)	बांगडी	बांगड्या
(४)	डोळा	डोळे
(५)	अंगठी	अंगठ्या
(६)	पुस्तक	पुस्तके

- प्र.२. (अ) बाबांचा सदरा उसवला. (आ) सुमनने गुलाबाचे रोपटे लावले.
 (इ) पाकिटात पैसे नव्हते. (ई) मुले बागेत, खेळत होती.
 (उ) समोरून बैल येत होता. (ऊ) सरिता व फरिदा चांगल्या मैत्रिणी आहेत.
 (ए) पंकजने परीक्षेत पहिला नंबर मिळवला.
- प्र.३. (१) आवराआवर, (२) बांधाबांध, (३) पळापळ, (४) सामानसुमान.

उपक्रम

- (१) अपयश ही यशाची पहिली पायरी आहे.
 (२) मनाची शांतता म्हणजे सुखी जीवन होय.
 (३) गरजेच्या वेळी उपयोगी पडतो तोच खरा मित्र.
 (४) आपल्यामुळे दुसऱ्याला दुःख होईल असे कधीच वागू नका.
 (५) नेहमी सत्याने वागा, सत्याचा नेहमीच विजय होतो.

सूचना फलक

३. पाऊस आला ! पाऊस आला !

स्वाध्याय

- प्र.१. (अ) एकदा भर दुपारी अचानकपणे भयभीत करणारा सुसाट वारा वाहू लागला, तेव्हा विजांचा चमचमाट व ढगांचा गडगडाट सुरू झाला.
 (आ) सुटलेला वारा भणान होता. (भयभीत करणारा होता.)
 (इ) पाऊस आल्यामुळे आजोबांनी छत्री शिवली.
 (ई) कार्यालयात जायला अगोदरच उशीर झाला होता, त्यातच पाऊस अचानक आल्यामुळे घोटाळा झाला म्हणून बाबांनी चडफड केली.
 (उ) पावसामुळे आईचे पापड भिजले.
 (ऊ) भर दुपारी अचानकपणे आलेल्या जोरदार पावसाने विजांचा चमचमाट सुरू झाल्याने वर्गातील मुलांनी गोंधळ सुरू केला, म्हणून मॅडम कुट्टी यांनी शाळेला सुट्टी दिली.
 (ए) अकस्मित आलेल्या सुसाट पावसामुळे कुत्री सैरभैर झाली व ती भुंकत सुटली.

- प्र.२. (अ) रिमझिम पाऊस पडत होता. उदा. सगळ्यांच्या डोक्यावर छत्र्या होत्या.

- (१) पावसाचा जोर जरा जास्तच होता.
- (२) रस्त्यावरील खड्ड्यात पाणी साचले होते.
- (३) खड्ड्यातून गाडी जाताच सर्वांवर चिखलाचा फवारा उडत होता.
- (४) छोटी छोटी मुले हळूच रेनकोटची टोपी काढून पावसात भिजत होती.

(आ) रिश्का खडखड करत थांबली. उदा. अचानक काय झाले कळलेच नाही.

- (१) रिश्काचा ब्रेक लावल्यामुळे आम्ही थोडे पुढे झुकलो.
- (२) रिश्कावालेकाका म्हणाले, “रिश्का बिघडली वाटते?”
- (३) माझे घड्याळाकडे लक्ष गेले.
- (४) बापरे! मी आता पेपरला शाळेत कसा वेळेवर पोहोचणार?

प्र.३. अचानक आलेल्या पावसामुळे दिवाळीचा आकाशकंदील चिंब भिजून गेला. ताईने काढलेल्या रांगोळीचे पाणी पाणी झाले. दोन-तीन दिवस मेहनत करून बनविलेल्या किल्ल्याचा चिखल झाला. पावसामुळे फटाक्यांनी आर्द्रता पकडली ते काही केल्या वाजेनात. अशा प्रकारे अचानक आलेल्या पावसामुळे दिवाळीच्या मजेचा विचका झाला.

प्र.४. पापड उडीद डाळ, तांदूळ, बटाटा, साबुदाणा, पोहे, नाचणी असे विविध प्रकारचे बनविले जातात.

प्र.५. सांडगे, बटाटा वेफर्स, कुर्ड्या, पापड्या, उपवासाच्या चकल्या, फणसाचे गरे, बटाट्याचा कीस.

पद्य

- प्र.१. (१) (i) (१) छत्री शिवणारे - आजोबा
(२) शाळेला सुट्टी देणाऱ्या - मॅडम कुट्टी

- (ii) (१) घोटाळा (२) बाबा
(२) (i) (१) गारा (२) दिवाळीतला
(ii) (१)-(ग) (२)-(क) (३)-(घ) (४)-(ख)

(३) दिवाळीत आलेला अवकाळी पाऊस माझ्या स्मरणात चांगला राहिला आहे. अंगण स्वच्छ करून मी ते सारवण्यासाठी आईला मदत करीत होते.

अंगण थोडेसे सुकल्यानंतर आईने रांगोळी काढली. रांगोळीत मी रंग भरत होते आणि अचानक जोराच्या पावसाला सुरुवात झाली. जोरदार पावसामुळे रांगोळीचे रंग अंगणातून वाहू लागले. मला तर हे सर्व पाहून रडू कोसळले. घरासमोर लावलेला आकाशकंदीलही वाऱ्यामुळे फाटला. बाबांजवळ हट्ट करून नव्यानेच घेतलेल्या आकाशकंदिलाची अवस्था पाहून प्रचंड दुःख झाले. पावसाला ‘अवकाळी’ का म्हणतात हे या दिवाळीत मला समजले. पाऊस हा बऱ्याचदा आपल्या मेहनतीला एका क्षणात जलमय करून टाकतो. अवचित येणारा, नुकसान करणारा पाऊस म्हणूनच मला आवडत नाही.

- (४) (१) पावसाळी चप्पल, बूट खरेदी करतो. (२) रेनकोट घेतो, छत्री घेतो.
(३) पुस्तके भिजून नयेत म्हणून बॅगसाठी कव्हर घेतो.

अधिक प्रश्न

- प्र.१. (१) विंदा करंदीकर
(२) हसत म्हणाल्या मॅडम कुट्टी
'चला, पळा, शाळेला सुट्टी!'
(३) अचानकपणे पावसाचे जोरदार आगमन झाल्यामुळे, मुलांनी तयार केलेला दिवाळीतला किल्ला ढासळून गेला. अकस्मितपणे आलेल्या सुसाट पावसामुळे गल्लीबोळातली कुत्रीसुद्धा सैरभैर झाली. त्यांनाही काही कळेनासे झाले व ती जोरजोराने भुंकू लागली. आता या पावसात कोणाला बाहेर पडावे लागले तर छत्री लागेल म्हणून आजोबांनी फाटकी छत्री शिवून टाकली.
(४) या जोराच्या पावसात कोणाला बाहेर पडावे लागले तर म्हणून फाटकी छत्री आजोबांनी शिवली.

व्याकरण

- प्र.१. (आ) (१) छत्री (२) किल्ला (३) चडफड (४) घोटाळा
(५) सुट्टी
(आ) (१) खडखड, (२) बडबड, (३) गडबड, (४) फडफड,
(५) तडतड, (६) भडभड

प्र. २.	एकवचन	अनेक वचन	एकवचन	अनेक वचन
(१) माणूस	माणसे	(२) गाय	गाई	
(३) दप्तर	दप्तरे	(४) पाणी	पाणी	
(५) वही	वह्या	(६) पत्र	पत्रे	

- प्र. ३. (१) वाऱ्याची मंद मंद झुळूक खिडकीतून येत होती.
 (२) घोंगवणाऱ्या वाऱ्यामुळे झाडांची पाने जणू गिरक्या घेत होती.
 (३) महाराष्ट्रात सर्वत्र जोरदार वाऱ्यासह पाऊस पडला.
 (४) महाबळेश्वरची हवा नेहमीच थंडगार असते.
 (५) पावसाची संतत धार होती व त्यासोबतच अंगाला झोंबणारा वारा होता.

उपक्रम

विद्यार्थ्यांनी स्वतः उपक्रम करावे.

४. माहिती घेऊया

स्वाध्याय

प्र. १.

	भारतीय संशोधकांची नावे	त्यांनी लावलेले शोध	शोधांविषयी माहिती
१.	डॉ. जगदीशचंद्र बोस वनस्पतींच्या संवेदना जाणणारा शास्त्रज्ञ	वनस्पतींना भावभावना असतात.	माणसांप्रमाणे वनस्पतींना भावभावना असतात हे प्रयोगाद्वारे सिद्ध करून दाखवले.
२.	विक्रम साराभाई आधुनिक आर्यभट्ट	कॉस्मिक रेज्-अंतरिक्षातून पृथ्वीकडे येणाऱ्या किरणांचे संशोधन.	या शोधामुळे भारताचा आर्यभट्ट हा पहिला उपग्रह अंतराळात झेपावला.
३.	डॉ. जयंत नारळीकर खगोल शास्त्रज्ञ	डॉ. हॉईल नारळीकर सिद्धांत	न्यूटनच्या गुरुत्वाकर्षणाच्या संशोधनात ज्या काही त्रुटी होत्या त्या दाखवून दिल्या.

४.	डॉ. वसंत गोवारीकर	(१) मान्सूनच्या अंदाजाची नवी पद्धत (२) अग्निबाणाच्या मोटारीकरिता घन इंधन बनविण्याचे तंत्र	(१) या शोधामुळे देशभराची पावसाची चिंता कमी झाली.
५.	डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम अग्निबाण शोधक	अग्निबाणाच्या निर्मितीचे संशोधन	रोहिणी या उपग्रहाने सुरू झालेला प्रयत्न पृथ्वी, अग्नी, नाग, आकाश अशी क्षेपणास्त्रे तयार करून थांबला.

- प्र. २. (१) आपला देश शेतीप्रधान आहे म्हणून शेतीविषयक क्षेत्रात संशोधन व्हावे. अवकाळी आलेल्या पावसापासून पिकाचे संरक्षण याविषयी संशोधन व्हावे.
 (२) आपल्या देशातील लोकांचे आयुर्मान वाढले पण निरोगी जीवन कमी झाले. वेगवेगळ्या आजारांवर प्रतिबंध होण्याच्या दृष्टीने संशोधन व्हावे.

प्र. ३. डॉ. वसंत गोवारीकरांचा जन्म २५ मार्च १९३३ या दिवशी पुण्यात झाला. त्यांना शाळेत असताना नवीन नवीन कल्पना सुचायच्या.

कुशाग्र बुद्धिमत्ता आणि दृढ संकल्प हे गुण त्यांच्याकडे होते. कोल्हापूरला त्यांचे पदवीपर्यंतचे शिक्षण झाल्यानंतर ते इंग्लंडला पुढील शिक्षणासाठी गेले. तेथील बर्मिंघॅम विद्यापीठात त्यांनी 'रासायनिक अभियांत्रिकी' विषयात संशोधन केले. त्यानंतर त्यांनी इंग्लंडच्या ऊर्जा संशोधन केंद्रात संशोधक म्हणून काम केले. १९६७ साली विक्रम साराभाई यांच्या आग्रहामुळे ते भारताच्या अवकाश संशोधन केंद्रात रुजू झाले. त्यांच्या पुढाकाराने 'घन पदार्थातील ऊर्जा' या विषयाच्या संशोधनासाठी नवा प्रकल्प सुरू करण्यात आला. तसेच अग्निबाणाच्या मोटारीकरिता घन इंधन तयार करण्याचे तंत्र विकसित केले. भारतीय विज्ञान क्षेत्रामध्ये त्यांनी मोलाची कामगिरी केली आहे.

व्याकरण

- (१) मला कविता आठवल्या. (२) त्याने खुर्च्या ठेवल्या.
(३) मधू आंबे खा. (४) सद् सफरचंदे घेऊन ये.

उपक्रम

(विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.)

प्रकल्प

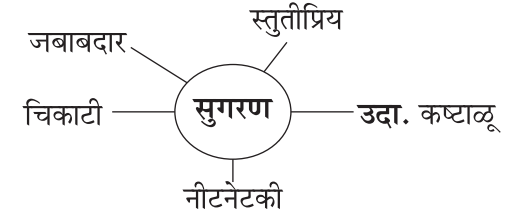
(विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.)

५. सुगरणीचे घरटे

स्वाध्याय

- प्र.१. (१) गवताच्या बारीक पण चिवट काड्यांपासून.
(२) निंब, बाभळीच्या झाडावर.
(३) कसबी विणकर.
(४) गुरुजींनी.
- प्र.२. (१) सुगरण पक्षी गवताच्या बारीक पण चिवट काड्या गोळा करतो. मग आपल्या चोचीने सुबक वीण घालतो.
(२) सुगरण पक्ष्याचे हे घरटे झाडाच्या फांदीला झोक्यासारखे टांगलेले असते म्हणून वादळात ते शाबूत राहते.
(३) 'कुठे घाई नाही, गडबड नाही, सगळे कसे नियोजनबद्ध.' असे नयना सुगरण पक्ष्याबद्दल म्हणाली.
(४) आपल्या सुगरणीसाठी व पिंजासाठी अपार मेहनत घेऊन तो पक्षी खूपच सुरेख घरटे बांधतो म्हणूनच त्याला कुटुंबवत्सल पक्षी असे म्हटले आहे.
(५) आपल्या चोचीने सुगरण पक्षी आकारबद्ध घरटे बांधतो म्हणूनच त्याला कसबी विणकर असे म्हटले आहे.
(६) सुगरणमादी राहण्यास योग्य व मजबूत असेल अशा प्रकारच्या घरात राहणे पसंत करते.

प्र.३.

प्र.४. नयना - "कुठे घाई नाही, गडबड नाही, सगळे कसे नियोजनबद्ध".

सुगरण पक्ष्याबद्दलचे मुलांचे निरीक्षण

सिमरन - "खरंच खूपच जबाबदार व कुटुंबवत्सल पक्षी आहे हा!"

जॉन - "त्याची चिकाटी किती आहे."

अतुल - "मला त्याची कष्टाळूवृत्ती भावून जाते."

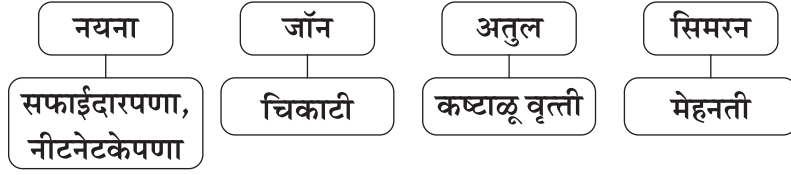
प्र.५. या पाठातून सुगरण पक्ष्याच्या घरट्याची माहिती मिळाली पण त्याबरोबरच सफाईदारपणा, कष्टाळूवृत्ती, चिकाटी, नीटनेटकेपणा या गुणांची ओळख झाली. सुगरण पक्ष्याची जबाबदारी व आई-वडिलांची आपल्या बाळाप्रती माया जाणवली. सुगरण पक्षी केवळ चोचीने एवढे सुंदर घरटे विणू शकतो तर देवाने आपल्याला दोन हात व बुद्धी दिली आहे. मग यांच्या जोरावर आपण सुंदर कलाकृती साकार करू शकतो, याची जाणीव झाली. सुगरण पक्ष्याचे सर्व गुण आपण अंगी बाणवावे असे वाटले.

प्र.६. (३) (i) (१) - (इ) (२) - (ई)
(३) - (आ) (४) - (अ)

- प्र.७. (१) सुबक : वाक्य - पेणचे देवधर गणपतीच्या सुबक मूर्ती बनवतात.
(२) कसब : वाक्य - सुबक घर बांधणाऱ्या गवंड्याचे कसब कौतुकास्पद असते.
(३) चिकाटी : वाक्य - उंच पर्वतकडा चढण्यास चिकाटी हवी.
(४) मजबूत : वाक्य - पाया मजबूत असेल तर इमारत भक्कम होते.
(५) आकारबद्ध : वाक्य - ताजमहालाचे बांधकाम आकारबद्ध आहे.
(६) नियोजनबद्ध : वाक्य - नियोजनबद्ध अभ्यासाने यश हमखास मिळते.

उतारा क्र. १

प्र.१. (१) (i)

- (ii) (१) असे सिमरन आपल्या मित्र, मैत्रिणींना म्हणाली.
(२) असे गुरुजी मुलांना म्हणाले.

(२) (i) निंबाच्या

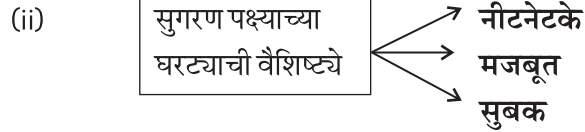
(ii) मुले सुगरण पक्षी कसे घरटे बांधतो या गोष्टीचे निरीक्षण करायची.

(३) मी सुगरण पक्ष्याचे घरटे गावी झाडाला टांगलेले पाहिले आहे. त्याचा आकार मला गारुड्याच्या पुंगीप्रमाणे वाटला. त्या घरट्यावरून हात फिरवताना गवताची काडीही कुठे टोचली नाही. गवताच्या काड्या जणू हातमागावर कापड विणावे त्याप्रमाणे एकमेकांत विणल्या होत्या. ते घरटे मला कलेचा एक सुंदर नमुना वाटला.

उतारा क्र. २

प्र.१. (१) (i) (१) ते राहण्यास योग्य व मजबूत असेल.

(२) सुगरण पक्ष्याचे घरटे बांधून पूर्ण झाले होते.

(२) (i) (१) निंब झाडांच्या फांदीला सुगरणीचे घरटे टांगलेले असते बाभळी

(ii) नक्षीदार

(३) सुगरण पक्ष्याप्रमाणे जर आपल्यात चिकाटी असेल तर आपण प्रत्येक काम यशस्वीपणे करू शकतो. चिकाटीने अभ्यास करून आपण यशस्वी होऊ शकतो. मेहनत, कष्टाळूपणा, जबाबदारपणा यांमुळे आपण खेळांत प्रावीण्य मिळवू शकतो. सुगरणीचे गुण अंगी बाणवले, तर आपल्या यशाचा मार्ग मोकळा होईल.

आपण समजून घेऊया.

खालील वाक्यांतील सर्वनामे अधोरेखित करा.

- (अ) मी कुमारला हाक मारली. (आ) तुला नवीन दप्तर आणले.
(इ) त्याचा फोटो छान येतो. (ई) मी त्यांना सुविचार सांगितला.
(उ) त्याने घर झाडून घेतले. (ऊ) आपण पतंग उडवूया.

खालील परिच्छेद वाचा व त्यातील सर्वनामे अधोरेखित करा.

सलीम नुकताच शाळेत दाखल झाला होता. त्याला शाळेत करमत नव्हते. तो त्याच्या आईबरोबर शाळेत यायचा. तेवढ्यात त्याला त्याची मैत्रीण दिसली. सलीम त्याच्या आईला म्हणाला, 'तू जा. मी आज तिच्याबरोबर घरी येईन'.

तक्ता पूर्ण करा.

अ.क्र.	शब्द	नामे	सर्वनामे
(१)	जॉन	नाम	—
(२)	ती	—	सर्वनाम
(३)	गुरुजी	नाम	—

उपक्रम

विद्यार्थ्यांनी स्वतः करा.

६. हे खरे खरे व्हावे... (कविता)

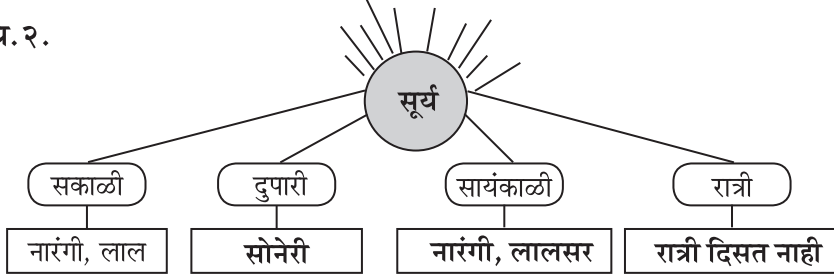
स्वाध्याय

- प्र.१. (१) आपण पक्षी होऊन हवेवर आरूढ व्हावे व आकाशात स्वैरपणे विहार करावा असे कवयित्रीला वाटते.
(२) आपण दवबिंदू होऊन भल्या पहाटे गवताच्या पात्यावर उतरावे असे कवयित्रीला वाटते.
(३) धुके बनून अलगदपणे धरणीवर उतरून धुक्याच्या चादरीने संपूर्ण जग झाकून अशा जगाकडे खोडकरपणे पाहावे असे कवयित्रीला वाटते.

(४) कवयित्रीला सूर्यकिरण व्हावेसे वाटते कारण तिला काळोखाला भेदून जायचे आहे.

(५) भरारणारा वारा होऊन चंद्राशी खेळावे असे कवयित्रीला वाटते.

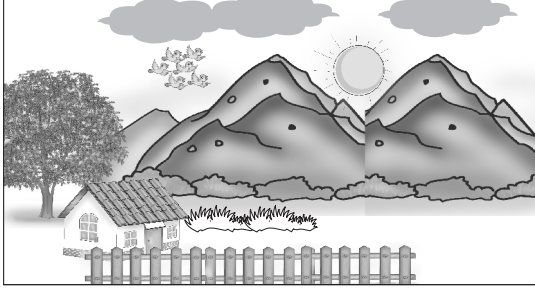
प्र.२.

प्र.३. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

प्र.४ मी झाड झालो तर एका जागी उभा राहून सर्वांची गंमत पाहीन. सर्वांना गार सावली देईन. थकलेले सर्वजण माझ्या सावलीत विसावा घेतील. माझी गोड गोड फळे सर्वांना आवडतील. पक्षी माझ्याकडे आसल्याला येतील. माझ्या फांद्यांवर आपली घरटी बांधतील. त्यांच्या किलबिलाटाने आजूबाजूचा परिसर दुमदुमून जाईल.

प्र.५. निसर्गाचे सुंदर रूप दाखविणारे हे चित्र आहे. सूर्योदयाची वेळ आहे. अनेक डोंगर दिसत आहेत. डोंगराआडून सूर्य उगवला आहे. एक लहानसे घर आहे.

घराच्या पाठीमागे एक झाड आहे. अतिशय सुंदर असा देखावा चित्रात दिसत आहे. चित्र मनाला मोहून टाकणारे आहे.

पद्य

प्र.१. (१) (i) (१) सूर्यप्रकाशे वाफ होऊनी पुन्हा पुन्हा परतावे सूर्याच्या उष्णतेने वाफ बनून पुन्हा दवबिंदू बनावा.

(२) भास नको मज, तुम्हा सांगतो हे खरे खरे व्हावे निसर्गातल्या रंगात रंगून जावे.

(ii) (१) अवकाशी विहरणारा - पक्षी
(२) गवतावर उतरणारे - दवबिंदू
(३) धरणीवर उतरणारे - धुके
(४) ऊर्जेचा स्रोत असणारा - सूर्य

(२) (i) (१) निसर्गातल्या रंगामध्ये (२) ढग

(ii) (१) सूर्यकिरण (२) भरारणारा वारा

(३) कवयित्रीप्रमाणे मला नदी होऊन सतत पुढे धावत राहावे, फुलपाखरू होऊन फुलांवर बागडावे, चंद्र होऊन शीतल प्रकाशाने आकाशात विहरावे, पर्वत होऊन सर्वांवर जरा लक्ष ठेवावे असे वाटते.

(४) निसर्गातल्या विविध रंगांमध्ये आपण रंगून जावे असे कवयित्रीला वाटते. पण त्या साऱ्या कल्पना व भास आहेत म्हणून कवयित्री म्हणते हे केवळ भास मला मान्य नाहीत तर या साऱ्या कल्पना प्रत्यक्षात त्या बाबतीत (वास्तवात) खऱ्या व्हाव्यात असे मी तुम्हाला सांगू इच्छिते.

व्याकरण

प्र.१. खरे खोटे बरे वाईट समान असमान

प्र.२. (१) वाफा (२) किरणे (३) वारे (४) ढग (५) रंग

प्र.३. (१) ती (२) त्यांनी (३) आपण (४) स्वतः

प्र.४. (१) तुम्ही (२) तिचा (३) आम्ही (४) तो

(५) तिने (६) आमचे

उपक्रम

प्र.१., प्र.२., प्र.३. (विद्यार्थ्यांनी स्वतः उपक्रम करावे.)

७. उद्यानात भेटलेला विद्यार्थी

स्वाध्याय

- प्र.१. (अ) चर्नी रोड उद्यानात केळूस्कर गुरुजी सोबत आणलेल्या पुस्तकाचे वाचन करायला येत असत.
- (आ) गुरुजींचे सतत तीन दिवस एकाग्र चित्ताने उद्यानात बसून पुस्तकाचे वाचन करणाऱ्या एका विद्यार्थ्याकडे लक्ष गेले.
- (इ) एक विद्यार्थी इतर मुलांप्रमाणे मस्ती न करता पुस्तकवाचनात मग्न होता म्हणून गुरुजींना त्या विद्यार्थ्याची विचारपूस करावी असे वाटले.
- (ई) उद्यानात गुरुजी व बाबासाहेब आंबेडकरांची रोज भेट होऊ लागली. गुरुजी त्यांना चांगल्या लेखकांची पुस्तके वाचायला देऊ लागल्यामुळे त्यांच्या विस्तृत वाचनाला सुरुवात झाली त्यामुळे त्यांच्यात अभेद्य गट्टी जमली.
- (उ) आपल्याला मिळालेल्या संधीचे सोने करून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी जगातील एक विद्वान म्हणून नावलौकिक मिळवला.
- प्र.२. (अ) असे केळूस्कर गुरुजी भीमरावाला म्हणाले कारण त्याला मार्गदर्शनाची खरी गरज आहे, असे त्यांना वाटले.
- (आ) असे भीमराव केळूस्कर गुरुजींना म्हणाला कारण त्यांनी भीमरावाला वाचन कसे करावे हे आपुलकीने सांगितले.
- प्र.३. (अ) केळूस्कर गुरुजींच्या मनात उद्यानात वाचत बसलेल्या विद्यार्थ्यांबाबत कुतूहल निर्माण झाले कारण तिसऱ्या दिवशीदेखील तोच विद्यार्थी कोणतेतरी पुस्तक एकाग्रचित्ताने वाचताना दिसला.
- (आ) शालेय पुस्तकांशिवाय अवांतर पुस्तके वाचण्याची भीमरावाला आवड होती, म्हणून भीमराव शाळा सुटल्यावर उद्यानात वाचत बसायचे.
- (इ) “मी काही लेखकांची पुस्तके तुला वाचायला देईन” असे केळूस्कर गुरुजी म्हणाले तेव्हा “जरूर द्या गुरुजी! मला ती पुस्तके वाचायला आवडतील!” असे भीमराव म्हणाला म्हणून गुरुजींनी मोठ्या मायेने त्याच्या डोक्यावरून हात फिरवला.

(ई) गुरुजींनी भीमरावची तल्लख बुद्धिमत्ता लक्षात घेऊन महाविद्यालयीन आणि पुढे उच्च शिक्षणासाठी अमेरिकेत पाठवण्यासाठी सयाजीराव गायकवाड महाराजांकडे शिफारस केली.

प्र.४. (आ) गुरुजींनी विद्यार्थ्यांकडे फारसे लक्ष दिले नाही.

(इ) त्या विद्यार्थ्यांनेदेखील गुरुजींकडे बघितले.

(ऊ) गुरुजी मुलाजवळ आले.

(उ) गुरुजींनी भीमरावला वाचन कसे करावे याविषयी माहिती दिली.

(अ) गुरुजी व भीमराव यांच्यात गट्टी जमली.

(ई) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्वतंत्र भारताची राज्यघटना लिहिली.

प्र.५. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

उतारा क्र. १

प्र.१. (१) (i) (१) कृष्णाजी अर्जुन केळूस्कर

(२) भीमराव रामजी आंबेडकर

(ii) चर्नी रोड उद्यान

(२) (i) असे केळूस्कर गुरुजी भीमरावाला म्हणाले कारण सतत तीन दिवस काहीतरी वाचताना ते त्याला पहात होते. त्याची ओळख करून घ्यावी. असे त्यांना वाटले.

(ii) विल्सन हायस्कूलचे मुख्याध्यापक केळूस्कर गुरुजी भीमरावशी खूप प्रमाने व स्नेहाने बोलत होते म्हणून भीमरावला त्यांच्या विषयी आदर वाटला.

(३) मी ५वीत असताना ‘श्यामची आई’ पुस्तक वाचले होते. या पुस्तकाचे लेखक साने गुरुजी आहेत. आईबद्दल असणारे प्रेम, कृतज्ञता या पुस्तकात साने गुरुजींनी व्यक्त केली आहे.

या पुस्तकातील प्रत्येक कथेतून, प्रसंगातून आपल्याला बोध मिळतो. आईच्या आणि मुलाच्या प्रेमळ, पवित्र नात्याचं हे पुस्तक आहे. ‘पायास घाण लागू नये म्हणून जपतोस तसे मनास घाण लागू नये म्हणून जप’ असे आई श्यामला सांगते. अश्या छोट्या-छोट्या प्रसंगातून आई शिकवण देते.

भूतदया, बंधूप्रेम अशी अनेक मूल्ये आपल्या मनावर संस्कार करतात. श्यामला पोहता यावे म्हणून आईने केलेले प्रयत्न अशा अनेक गोष्टी या पुस्तकात आहेत.

जिव्हाळ्याने भरलेले असे हे पुस्तक असून प्रत्येक मुलाने, प्रत्येक व्यक्तीने ते वाचावे, ज्यामुळे तुमचे जीवन समृद्ध होईल. तुमच्यावर चांगले संस्कार आपोआपच त्यातील प्रत्येक गोष्टीतून होतील.

उतारा क्र. २

प्र.१. (१) (i) मुलाला (डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना)यांची खरी गरज होती.

आपुलकी

मार्गदर्शन

(ii) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

(२) (i) (१) विल्सन हायस्कूल

(२) सयाजीराव गायकवाड महाराज

(ii) (१) चूक (२) बरोबर

(३) चित्रे काढणे, पक्ष्यांची पिसे गोळा करणे, नाण्यांचा संग्रह करणे असे अनेक प्रकारचे छंद असतात; पण मला पोस्टाची तिकिटे जमविण्याचा छंद आहे. माझ्या वाढदिवसाला एकदा काकांनी तिकिटांचा संग्रह भेट दिला होता. त्यामुळे वेगवेगळ्या देशातील पोस्टांची तिकिटे क्रमवार पाहायला मिळाली व तेव्हापासून मला तिकिटे जमविण्याचा हा छंद लागला. काही वेळेला मी तिकिटे विकत घेतली. या तिकिटांमुळे मला त्या-त्या देशातील पशू-पक्षी, फुले, राष्ट्रीय मानचिन्हे, राष्ट्रध्वज व राष्ट्रपुरुष यांची चित्रे पाहायला मिळतात. यामुळे संस्कृतीचा अभ्यास होऊन ज्ञानात भर पडते म्हणूनच हा माझा आवडता छंद आहे.

व्याकरण

प्र.१. (अ) तुझ्याजवळ : तुझ्या, जवळ, जव, वळ, जळ, तुज

(आ) दिवसापासून : दिन, सान, साव, सासू, पाव, दिवस, पासून, सून, साप, वसा, पान, वन

(इ) मार्गदर्शन : मार्ग, दर्शन, मान, दर्श

(ई) आवडतील : आवड, आव, आड, वड, आतील, लव

प्र.२. (१) उच्च (२) सुरुवात (३) स्वतंत्र (४) चांगला

प्र.३.

एकवचन	अनेकवचन	एकवचन	अनेकवचन	एकवचन	अनेकवचन
लेखक	लेखक	पुस्तक	पुस्तके	शिफारस	शिफारसी
शाळा	शाळा	भेट	भेटी	शब्द	शब्द

प्र.४. विद्यार्थ्यांनी स्वतः उपक्रम करा.

उपक्रम

(१) विद्यार्थ्यांनी स्वतः उपक्रम करा.

(२) (अ) पूर्ण नाव : डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर

(आ) जन्मस्थळ : म्हू (आत्ताचे डॉ. आंबेडकर नगर) मध्यप्रदेश

(इ) आईचे नाव : भीमाबाई

(ई) वडिलांचे नाव : रामजी

बाकीची माहिती विद्यार्थ्यांनी आंतरजालावरून शोधा.

★ सांगा पाहू!

कधी हातावर, कधी भिंतीवर
जाऊन मी बसतो,
तीन हात माझे सतत
फिरवत मी असतो,
वेळ वाया घालवू नका
असा नेहमी उपदेश करतो.

घड्याळ

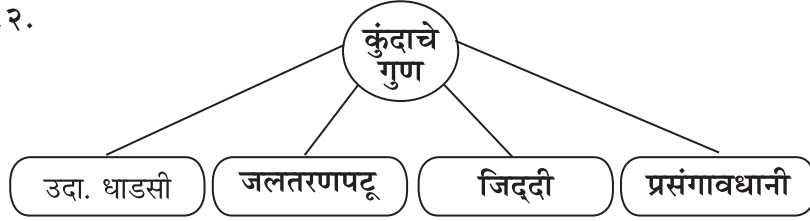
शिस्तीचे धडे
उत्तम गडे,
कणकण शोधते
कधीच न रडे.

मुंगी

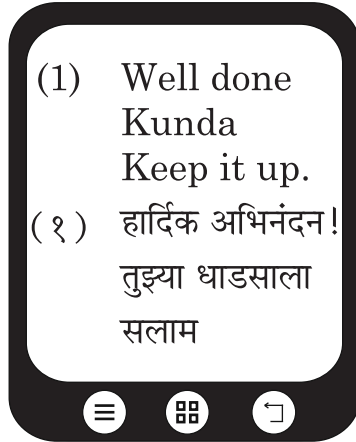
८. कुंदाचे साहस

- प्र.१. (१) (अ) पावसामुळे झाडे, शेते हिरवीगार झाली होती. सर्वत्र प्रसन्न वातावरण होते.
- (आ) कुंदा वयाच्या आठव्या वर्षीच पोहायला शिकली होती.
- (इ) रझिया पाण्यात गटांगळ्या खात पाण्याच्या प्रवाहाबरोबर पुढे पुढे वाहत चालली होती हे दृश्य कुंदाला नदीवर दिसले.
- (ई) नदीच्या काठावरचे लोक कुंदाला, 'कुंदा, पाण्याचा वेग वाढतो आहे. माघारी फीर' अशा सूचना देत होते.
- (उ) नदीत बुडणारी रझिया व तिला वाचवणारी कुंदा या दोघींना सुखरूप पाहून रझियाच्या आईच्या डोळ्यांतून आनंदाश्रू आले.

प्र.२.

प्र.३.

उत्तरा क्र. १

- (१) (i) (१) कुंदा (२) रझिया
- (ii) (१) सोना (२) कडूनिंबाच्या

- (२) (i) (१) नीला (२) नदीकडे
- (ii) (१) कुंदा आणि तिच्या मैत्रिणी नदीच्या काठावर खेळायला गेल्या होत्या.
- (२) पावसाळा.
- (३) (१) रझिया तू लहान मुलगी आहेस. मोठ्या माणसाबरोबरच नदीच्या पाण्यात उतरावे. कुंदाप्रमाणे तू प्रथम पोहायला शिकणे आवश्यक आहे. पोहणे जमल्यावरही पाण्याचा अंदाज घेऊनच पाण्यात उतर. स्वतःची काळजी घे.

उत्तरा क्र. २

- प्र.१.(१) (i) (१) कुंदा
- (२) कुंदाच्या साहसाची
- (ii) (१) रझियाची आई कुंदाला म्हणाली.
- (२) कुंदा रझियाला म्हणाली.
- (२) (i) कसेही करून रझियाला वाचवायचे एवढाच विचार कुंदाच्या मनात होता.
- (ii) 'रझिया घाबरू नको, मी आले आहे.'
- (३) मी पट्टीचा पोहणारा नाही. परंतु त्या दिवशी मात्र कसलाही विचार न करता मी पाण्यात उडी घेतली आणि बुडणाऱ्या दोन मुलांना वाचविले माझ्या साहसाचे सर्वांनीच कौतुक केले.

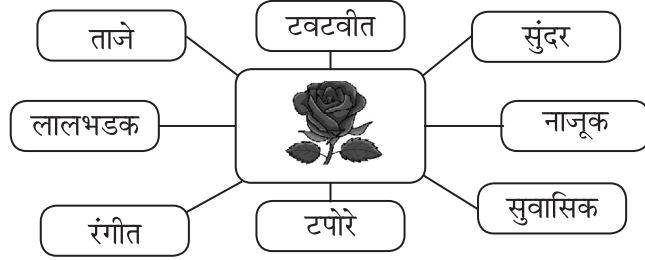
रोजच्या प्रमाणेच शाळा सुटल्यावर मी व माझा मित्र घराकडे निघालो होतो. नदीवरच्या पुलाजवळ येताच 'वाचवा वाचवा' चा गदारोळ कानावर पडला. दोन मुले गटांगळ्या खात वाहताना दिसली. लोक पहात होते पण,... क्षणाचाही विलंब न लावता मी दप्तर मित्राला दिले आणि पाण्यात उडी मारली. त्या मुलांजवळ जाण्याचा प्रयत्न करू लागलो. त्या मुलांजवळ पोहचलो तोपर्यंत आणखी दोघेजण माझ्या मदतीला पोहत पोहत आले आणि आम्ही सर्वांनी मिळून त्या गटांगळ्या खाण्याच्या मुलांना काठावर आणले.

साहसाच्या वेळी आपले काय होईल हा विचार महत्त्वाचा नसतो.

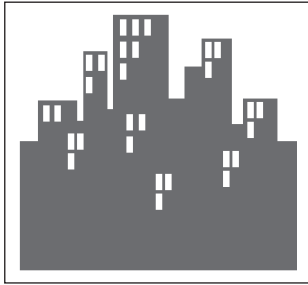
व्याकरण

- प्र. १. (१) अप्रसन्न, दुःखी (२) जवळ (३) भित्रा
 (४) रडणे (५) मागे (६) उशिरा, सावकाश
 प्र. २. (१) गलका (२) दंग

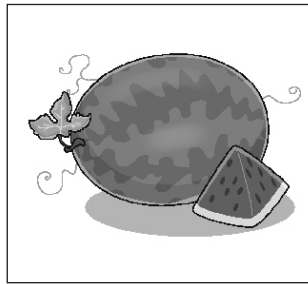
आपण समजून घेऊया.

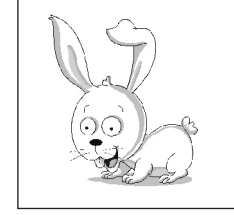
★ खालील चित्रांना दोन-दोन विशेषणे लावा.

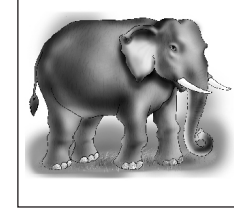
- उत्तरे :
 (१) उंच इमारती
 (i) टोलेजंग इमारती
 (ii) भव्य इमारती

- उत्तरे :
 (१) लाल कलिंगड
 (i) गोल कलिंगड
 (ii) मोठे कलिंगड

- उत्तरे :
 (१) पांढरा ससा
 (i) मोठे मोठे कान
 (ii) भित्रा ससा

- उत्तरे :
 (१) मोठा हत्ती
 (i) पांढरे सुळे
 (ii) सुपाएवढे कान

खालील शब्द वाचा व त्यांच्या योग्य जोड्या लावा.

- (अ) - (२), (आ) - (३), (इ) - (१)

उपक्रम

प्र. १. (अ) कांचनमाला विनोद पांडे- देशमुख: ही आंतरराष्ट्रीय दर्जाची भारतीय जलतरणपटू आहे. तिचा जन्म ३१ डिसेंबर १९९० रोजी झाला. ती महाराष्ट्र राज्यातल्या बुलढाणा जिल्ह्याच्या चिखली तालुक्यातील एकलारा येथे राहते. ती अंध आहे परंतु जिद्दीने वयाच्या १०व्या वर्षापासून पोहायला तिने सुरुवात केली. लिम्का बुकमध्ये तिने सात कि.मी. समुद्री अंतर चौदा मिनिटात पार करून नाव नोंदवले आहे. मेक्सिको येथे पॅरा जागतिक जलतरण स्पर्धेत तिने सुवर्ण पदक जिंकले.

(आ) साजन प्रकाश : हा भारतीय जलतरणपटू आहे. जन्म १४ सप्टेंबर १९९३ मध्ये इडुक्की, केरळ येथे झाला. २०१६ उन्हाळी ऑलिंपिक मध्ये याने २०० मी बटरफ्लाय प्रकारात भारताचे प्रतिनिधित्व केले.

(इ) शिखा टंडन : या भारतीय जलतरणपटू आहेत. यांचा जन्म २० जानेवारी १९८५ मध्ये झाला. त्या बेंगळूरूमधील स्विमिंग चॅम्पियन आहेत. शिखा टंडन यांनी राष्ट्रीय स्तरावर १४६ पदके तर आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांमध्ये ३६ पदके मिळवली आहेत, ज्यात ५ सुवर्ण पदके आहेत. सध्या त्या अमेरिकेच्या विज्ञान संघाच्या सदस्य आहेत.

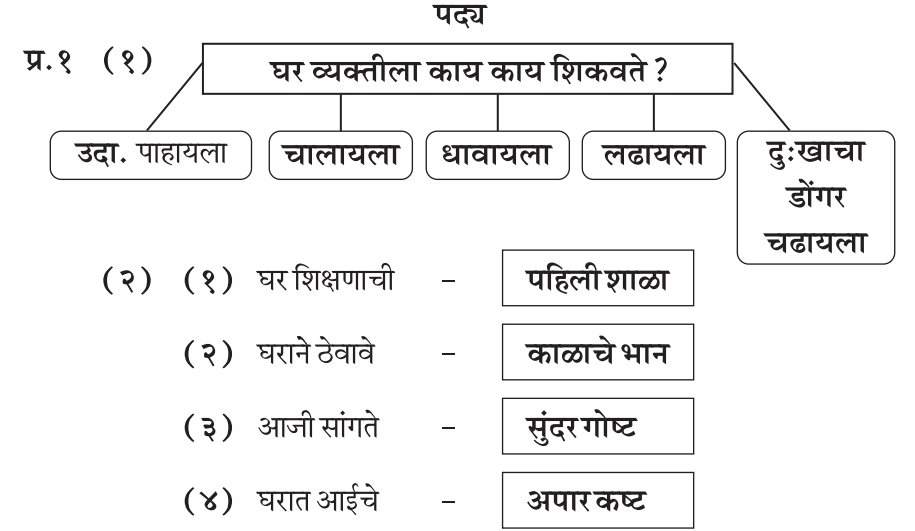
प्र.२.

	खेळ	उत्तरे: वस्तू/गोष्टी
(अ)	क्रिकेट	बॅट, चेंडू, स्टम्पस्, बेल्स, हॅन्डग्लोव्ज, पॅड्स् (सेंटर पॅड्, हाताचे बाहू व पायांचे पॅड्स्)
(आ)	कबड्डी	मैदान आखण्यासाठी चुना, दोऱ्या (पाट्यांसाठी)
(इ)	फुटबॉल	फुटबॉल, मैदान, गोल्सचे सेट्स्
(ई)	लिंगूचमचा	लिंगू, चमचा
(उ)	संगीतखुर्ची	संगीत, टेपरेकॉर्डर किंवा कॅसेट प्लेअर, खुर्च्या
(ऊ)	विटीदांडू	विटी, दांडू व गली
(ए)	लगोरी	लगोरीचा सेट व चेंडू
(ऐ)	पोहणे	नदी, तलाव, तरणतलाव, जंपिंग सेट्स्, लाईफ गार्ड्स्

९. घर (कविता)

- प्र.१. (अ) ज्या घरात जिव्हाळा आहे त्या घरात माणसांची पहिली शिक्षणाची शाळा सुरू होते.
- (आ) घराने म्हणजेच घरातील माणसांनी काळाचे भान ठेवून त्याप्रमाणे नवीन मूल्ये व नवीन ज्ञान या गोष्टी जवळ कराव्यात.
- (इ) आईच्या हातचे जेवण चविष्ट असते.
- प्र.२. (१) घरातील व्यक्तींनी परस्परांवर प्रेम करावे.
- (२) घरापासून शिक्षणाला सुरुवात होते.
- (३) काळानुसार मूल्य व ज्ञानातील बदल स्वीकारावे.
- प्र.३. घर ही एक आनंदी वास्तू असून त्यातील सुंदर कृती, प्रेमळ भावना, जिव्हाळा यांनी युक्त असते. ती वास्तूच माणसाची पहिली शाळा असते. घराला त्याची कहाणी असते. घराच्या वास्तूमधून आपला चेहरा व्यक्त होत असतो. घर आपल्याला पाहायला, चालायला, धावायला व प्रसंगी दुःखाचा डोंगर चढायला शिकवत

असते. घरानेही काळाप्रमाणे बदलायला हवे, नवीन ज्ञान, नवीन मूल्ये यांचा स्वीकार करून अखंड सावधान असायला हवे. घरातील आईचे कष्ट, आजीच्या सुंदर गोष्टी, आजोबांच्या गप्पा, आईचे चविष्ट भोजन यांचा आपल्याला विसर पडता कामा नये.

- (३) घर म्हणजे केवळ चार भिंती नव्हेत. घरातील माणसांनी केलेल्या कृतींमुळे ती सुंदर वास्तू असते. तेथे आनंदी-आनंद असतो. नुसत्या खोल्या असणे म्हणजे घर नसून भाव-भावनांनी युक्त असे घर असते. घर म्हणजे नुसता पसारा किंवा निवारा नसून घर म्हणजे घरातील माणसांनी केलेल्या कष्टांची कहाणी असते. म्हणून घराच्या वास्तूमधून आपला चेहरा व्यक्त होताना दिसतो. घर आपल्याला आलेल्या कोणत्याही प्रसंगाला तोंड द्यायला शिकवते. घरामध्ये प्रत्येकाला सुख समाधान मिळणे गरजेचे असते. घरातील माणसांनी बदलणाऱ्या काळाचे भान ठेवून नवी मूल्ये, नवे ज्ञान स्वीकारायला हवे. आजीच्या सुंदर गोष्टी, आजोबांच्या गप्पा, आईचे कष्ट घराला घरपण देत असतात ते आपण विसरता कामा नयेत.
- (४) मुंबईत चार मजल्यांच्या इमारतीमध्ये माझे घर तिसऱ्या मजल्यावर आहे. माझ्या घरामध्ये चार खोल्या आहेत. बाहेरच्या हॉलमधून आत गेल्यावर स्वयंपाकघर असून तेथे एका बाजूला देव्हारा आहे. एका बाजूला बेडरूम

आहे. तर एका बाजूला आम्हा भावंडांची अभ्यासाची खोली आहे. त्या खोलीत माझे स्टडी टेबल आहे.

माझ्या घरात आवश्यक त्या सर्व गोष्टी आहेत. उदा. फ्रिज, कपाट, टी.व्ही. परंतु जास्त सामानाची अडचण नाही. त्यामुळे आम्ही ते नेहमी स्वच्छ, व्यवस्थित व नीटनेटके ठेवतो. तिसऱ्या मजल्यावर घर असल्याने व प्रत्येक खोलीला मोठ्या खिडक्या असल्याने हवा व उजेडही खूप असतो.

माझ्या घराला बाल्कनी आहे. त्यामध्ये माझ्या आईने तुळस, कोरफड, सदाफुली, जास्वंद अशी विविध प्रकारची फुलझाडे लावली आहेत. माझे घर खूप छान आहे. माझ्या घरातील सर्व माणसे आई, बाबा, ताई, आजी एकमेकांशी प्रेमाने व आपुलकीने वागतात. त्यामुळेच खरे माझ्या घराला शोभा येते. असे माझे घर मला खूप आवडते.

अधिक प्रश्न

प्र. १. कवि धुंडिराज जोशी

प्र. २. घर नाही नुसत्या खोल्या,

घरात हव्या भावना ओल्या,

घरात हवा जिव्हाळा,

घर शिक्षणाची पहिली शाळा

प्र. ३. घर म्हणजे फक्त चार भिंती नसून प्रेमळ भावना, जिव्हाळा यांनी युक्त आनंदी वास्तू असते. तीच खरी माणसाची पहिली शाळा असते. आपल्याला संकटांशी सामना करण्याचे धैर्य तीच देते.

घरातील आई, बाबा, आजी, आजोबा प्रत्येक व्यक्तीचा आपल्याला विसर पडता कामा नये. घर आपल्याला बरेच काही देत असते.

प्र. ४. घर आपल्याला पाहायला, चालायला, धावायला, प्रसंगी आपल्याला दुःखाला सामोरे जायला शिकवते. अशाप्रकारे घर म्हणजेच घरातील कर्ती माणसे आपल्याला अनेक गोष्टी शिकवतात, म्हणूनच आपल्याला घराबाहेरील प्रतिकूल परिस्थितीला तोंड देणे शक्य होते.

व्याकरण

- प्र. १. (१) चव असणारे (२) ठरावीक प्रकारचा
(३) भ्रम झालेला (४) गप्पा मारणारा
(५) रागावलेला (६) योग्य नसलेले

प्र. २. विद्यार्थ्यांनी स्वतः करा.

प्र. ३.

शब्द	लिंग	वचन
उदा. घर	नपुंसकलिंगी	घरे
भिंत	स्त्रीलिंग	भिंती
चेहरा	पुल्लिंग	चेहेरे
निवारा	पुल्लिंग	निवारे
आई	स्त्रीलिंग	आई
डोंगर	पुल्लिंग	डोंगर
हवा	स्त्रीलिंग	हवा
आजोबा	नपुंसकलिंगी	आजोबा
गोष्ट	स्त्रीलिंग	गोष्टी

- प्र. ४. उदा. (१) वास्तू (२) समाधान (३) ओल्या
(४) ज्ञान (५) शाळा (६) कष्ट
(७) निवारा (८) गप्पिष्ट (९) धावायला
(१०) कृती

प्र. ५. विद्यार्थ्यांनी स्वतः करा.

उदा.	(अ) वस्तू - जिन्नस, नग	(आ) वास्तू - घर, इमारत
(१)	कप - चहा पिण्याचे भांडे	काप - चिरणे तसेच फळाची फोड
(२)	तार - धातूचा बारीक दोरा	तारा - आकाशातील स्वयंप्रकाशित तारे

(३)	खरे - सत्य	खारे - मीठाचे प्रमाण अधिक असलेले
(४)	गर - फळातील मगज	गार - थंड
(५)	घर - गृह, सदन	घार - एक पक्षी
(६)	चार - अंक	चारा - गवत
(७)	पर - पंख	पार - पलीकडे
(८)	वर - उर्ध्व	वार - आठवड्याचा एक दिवस

चित्राच्या जागी योग्य शब्दांचा वापर करून खालील म्हणी पूर्ण करा.

- (१) पाण्यात राहून माशाशी वैर करू नये.
- (२) वासरात लंगडी गाय शहाणी.
- (३) अडला हरी गाढवाचे पाय धरी.

उपक्रम

(१) मस्त सुट्टीचा दिवस होता. सोसायटीतील सगळी मुले खेळायला बागेजवळच्या मैदानात गेली. आकाशात पांढरे ढग होते म्हणजे आता पाऊस पडण्याची शक्यताच नव्हती. मुलांनी क्रिकेट खेळायला सुरुवात केली. हळूहळू खेळाची रंगत वाढत होती.

संजू आणि राजू लगेचच बाद झाल्यामुळे नाराज झाले होते. क्रिकेटमध्ये त्यांना रस वाटत नव्हता, म्हणून सोबत आणलेला पतंग घेऊन ते मैदानाच्या कडेला गेले. वाऱ्याबरोबर पतंग छान भरारी मारत होता. पण एवढ्यात बागेत स्वच्छंदी उडणारे फुलपाखरू पतंगाच्या मांज्यात अडकले, गुरफटले गेले, त्याला तेथून निघता येईना. मुलांनी लगेच पतंग खाली घेतला. फुलपाखराची सुटका करण्याचा प्रयत्न केला.

पण सर्व व्यर्थ. मांज्यामुळे फुलपाखराचे पंख तुटले. उडण्यासाठी ते धडपडू लागले. त्याची धडपड पाहून राजू आणि संजूला खूप वाईट वाटले. एव्हाना सगळी मुले सभोवती गोळा झाली होती.

शेवटी तडफडून फुलपाखराने प्राण सोडला. मुलांना खूप वाईट वाटले. आपल्या खेळामुळे फुलपाखराचा जीव गेला याचे राजू आणि संजूला खूप दुःख झाले.

आपल्या खेळामुळे जर पक्षी, कीटकांचा जीव जात असेल तर असा खेळ आपण आजपासून खेळायचा नाही अशी मुलांनी प्रतिज्ञाच केली.

- (२) (१) मातृकृपा (२) पार्वतीनिवास (३) अमृतकुंज
(४) मातृछाया (५) वात्सल्यधाम (६) स्नेहसदन
(३) चित्रविद्यार्थ्यांनी स्वतः काढावे.

प्रथम सत्र परीक्षा (पाठ १ ते ९)

- विभाग १ गद्य - प्र.१ (अ) - प्रकरण ७. प्र.१ (आ) - प्रकरण २.
विभाग २ पद्य - प्र.२ (अ) - कविता ६. प्र.२ (आ) - कविता ९.

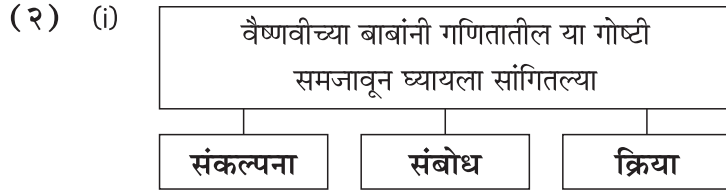
१०. बाबांचं पत्र

स्वाध्याय

- प्र.१. (अ) गणिताचा (आ) बाबा (इ) कला
(ई) गणित (उ) आंतरिक गुण (ऊ) पुस्तके
प्र.२. (अ) आईने दूरध्वनीवरून बाबांना निरोप दिला की, वैष्णवीला सहामाहीचा पेपर खूपच कठीण गेला.
(आ) बाबांनी दूरध्वनीवरून बोलणे पसंत केले नाही कारण त्यांना पत्र लिहूनच वैष्णवीशी हितगुज करायचे होते.
(इ) गणित विषय वैष्णवीचा लाडका होण्यासाठी बाबांनी तिला गणिताशी मैत्री करायला सांगितले आहे.

उतारा क्र. १

- प्र.१. (१) (i) (१) दूरध्वनीवरून सांगणारी - आई
(२) निराश झालेली - मिन्
(ii) (१) बरोबर (२) चूक

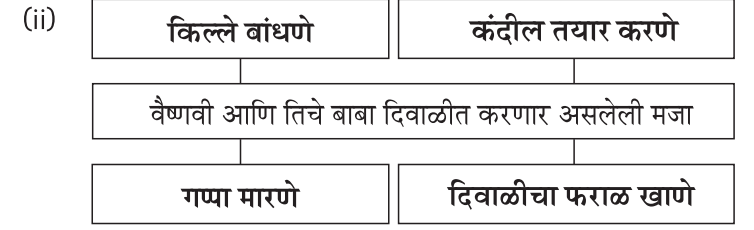
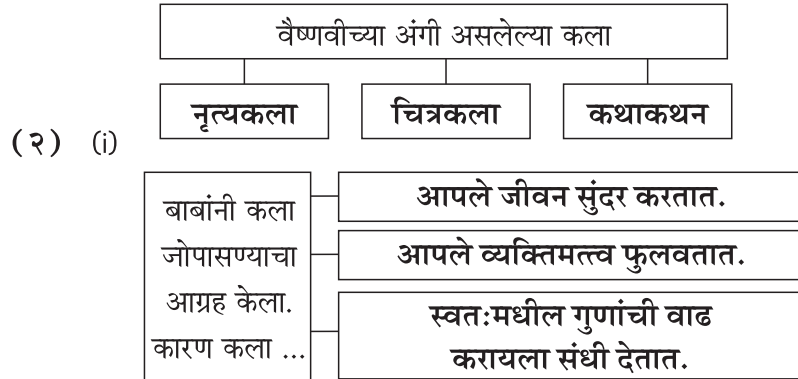
(ii) गणिताशी

(३) मला शालेय अभ्यासक्रमात इतिहास हा विषय खूप कठीण जातो. भूतकाळातील घटनांची नोंद सनावळ्यांच्या गुंतागुंतीमुळे आणखी अवघड वाटते. जे घडले आहे तेच इतिहासात लिहिणे महत्त्वाचे आहे.

भूतकाळात घडलेला प्रत्येक प्रसंग क्रमानुसार इतिहासात अपेक्षित असतो. बऱ्याचदा हा क्रम लक्षात न राहिल्याने उत्तर लिहिणे खूपच अशक्य वाटते. भारताचा इतिहास व जगाचा इतिहास याबाबत बऱ्याचदा गोंधळ होतो. प्राचीन, मध्ययुगीन, अर्वाचीन कालखंड ह्या कालखंडातील घटना नेमक्या कशा लक्षात ठेवायच्या असा प्रश्न मनाला पडतो. लढाया, तह, तहाची कारणे, पराभवाची कारणे वेगवेगळ्या प्रकारची असतात. सारे काही लक्षात घेऊन ह्या घटना, प्रसंगांचे वर्णन करताना माझी खूपच दमछाक होते. तरीही या विषयाचा अभ्यास करावाच लागतो.

उतारा क्र. २

प्र.१. (१) (i) (१) दिवाळीत गावी येणारे - बाबा
(ii)

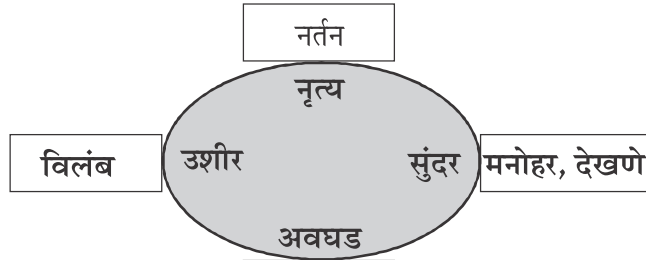

(३) दिवाळीच्या सुट्टीत आम्ही खूप खूप धमाल करणार. प्रथम खरेदी करणार. नवीन कपडे, सर्वांसाठी भेटवस्तू, कंदीलाचे साहित्य, मातीच्या पणत्या आणणार. नंतर घराची साफसफाई करण्यासाठी आईला मदत करणार. बाबांच्या मदतीने आकाश कंदील तयार करून घरासमोर लावणार. शाळेत बाईंनी सांगितल्याप्रमाणे पणत्या विविध रंगांनी रंगविणार. मित्रांच्या मदतीने सोसायटीच्या आवारात किल्ले बांधणार. आईने केलेल्या फराळावर ताव मारणार. नातेवाईकांना भेटणार. कमी आवाजाचे व कमी धूर करणारे फटाके लावणार. दारासमोर सुंदर रांगोळी काढणार.

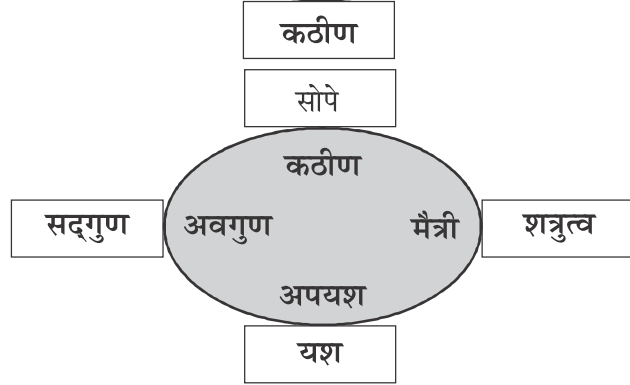
व्याकरण

- प्र.१. (१) पहिल्या प्रयत्नात **अपयशी ठरलो** म्हणजे सारे काही संपले असे समजू नये.
- (२) एखाद्याला पत्र लिहून आपल्याला त्या व्यक्तीशी चांगले **हितगुज करता** येते.
- (३) हवामान खात्याच्या अंदाजानुसार पावसाच्या अपेक्षेने शेतकऱ्यांनी पेरण्या केल्या पण पाऊस न पडल्यामुळे शेतकरी **निराश झाले**.
- (४) परीक्षेच्या कामात मी पूर्ण **गुरफटला गेलो** त्यामुळे गावी जायला मला उशीर झाला.
- (५) जागतिक स्पर्धेत चांगले यश मिळावे म्हणून सानिया मिर्झाने आपल्या खेळाचा चांगला **सराव केला**.

प्र. २.

प्र. ३.

प्र. ४. (अ) उंच (आ) शंभर (इ) टवटवीत (ई) नवा

आपण समजून घेऊया

● काळ ओळखा.

- (१) भूतकाळ (२) वर्तमानकाळ (३) भविष्यकाळ
(४) भविष्यकाळ (५) भविष्यकाळ (६) भूतकाळ

उपक्रम

- (१) (१) पोस्ट कार्ड (२) आंतरदेशीय पत्र (३) स्पीड पोस्ट
(४) पाकीट (५) कुरीयर (६) फॅक्स (७) ई-मेल

(२)

हार्दिक अभिनंदन सानिया !

पोहण्याच्या स्पर्धेत राज्यातून तू प्रथम क्रमांक पटकावलास
म्हणून तुझे मनःपूर्वक अभिनंदन !!
आणि असेच तुला यश मिळत राहो हीच सदिच्छा !

(३) (१) प्रयत्न करा, यश तुमचेच आहे.

(२) अपयशाने खचून न जाता प्रामाणिकपणे पुन्हा प्रयत्न करावेत.

प्रकल्प

विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

११. मिनुचा जलप्रवास

स्वाध्याय

प्र. १. (अ) निळ्या, थंडगार व स्वच्छ पाण्याच्या नदीत मिनु मासोळी माशांच्या समूहात राहायची.

(आ) 'रोज खूप पाणी जमणारा समुद्र केवढा मोठा असेल?' या जिज्ञासेपोटी मिनुला समुद्र बघायचा होता.

(इ) एक दिवस मुसळधार पाऊस पडू लागला आणि जमिनीवरून पाण्याचे लोंढे वाहायला लागले त्यामुळे नदीचे पाणी गढूळ झाले.

(ई) खडकावर फुललेल्या फुलांचे लाल, गुलाबी, अंजिरी असे छान रंग होते.

(उ) समुद्राच्या खोलवर अंधार असतो, कारण इतक्या खोलवर प्रकाश पोहचत नाही.

प्र. २. (अ) एक नदी होती. तिच्यात खूप खूप पाणी होते. निळे निळे, थंडगार व स्वच्छ! इतके स्वच्छ की वरून पाहिले तर तळाची वाळू, गोल गोटे व सुळसुळ पोहणारे मासे दिसायचे. अशा सुंदर शब्दांत लेखिकेने नदीचे वर्णन केले आहे.

(आ) मुसळधार पाऊस पडल्यामुळे जमिनीवरून पाण्याचे लोंढे वाहू लागले, त्यामुळे नदीचे पाणी गढूळ झाले. मासे बावरले. कोणीच कोणाला दिसेना. या गोंधळात मिनुची व तिच्या आईची चुकामूक झाली.

(इ) समुद्रामध्ये मिनुची एका माशाशी टक्कर झाली. त्याचे तोंड घोड्यासारखे होते व पोटाला पिशवी होती. त्यात छोटी छोटी पिल्ले बसलेली होती. ते पाहून मिनुला हसू आले.

प्र.३. (अ) असे समुद्रातील मोठे कासव मिनूला म्हणाले, जेव्हा मिनूला ते जाणून घ्यायचे होते.

(आ) खेकड्याला पाहून मिनूची घाबरगुंडी उडाली तेव्हा कासवदादा मिनूला असे म्हणाले.

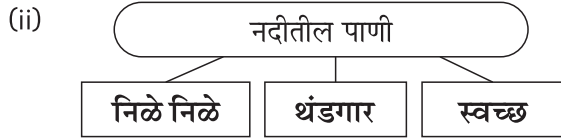
प्र.४. (अ) **घोडमासा** : हा एक विचित्र मासा आहे. त्याचे तोंड घोड्यासारखे असते. त्याच्या पोटाला पिशवी असते. त्यात त्याची छोटी-छोटी पिल्ले बसलेली असतात. खोल समुद्रातील हा विचित्र मासा पाहून मिनूला हसू आले.

सूचना : Practice Book 67 वर घोडमासा ऐवजी घोडामासा असे Type झाले आहे.

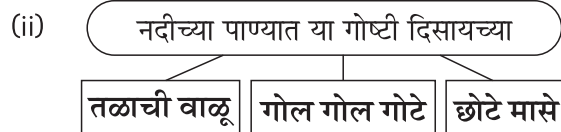
(आ) **खेकडा** : हा प्राणी तिरका तिरका चालतो. त्याचे डोळे बटबटीत असतात. त्याच्या पाठीवर कासवासारखे कठीण कवच असते. त्यामुळे शत्रू त्याच्यावर हल्ला करू शकत नाही. सहा ते आठ पाय असूनही त्याला सरळ चालता येत नाही. तोंडाजवळच्या नांग्यांनी तो स्वतःचे रक्षण करतो व भक्ष्यही पकडतो.

उतारा क्र. १

- प्र.१. (१) (i) (१) जमिनीवरून वाहायला लागले - **पाण्याचे लोंढे**
 (२) समुद्राच्या पाण्याची चव - **खारट**
 (३) नदीतील मासे हीचे खूप लाड करायचे - **मिनू मासळीचे**

(२) (i) मिनूची व मिनूच्या आईची चुकामूक झाली. पाण्याबरोबर ती गिरक्या घेऊ लागली. पोहताना तिच्या तोंडात खारट पाणी गेले तेव्हा ती स्वतःशीच म्हणाली. “समुद्र, समुद्र म्हणता तो आला की!”

(३) मासा हा पाण्यात राहणारा जलचर प्राणी. मानवाचे एक पौष्टिक अन्न म्हणजे मासा. माशांचे खाऱ्या पाण्यातील मासे व गोड्या पाण्यातील मासे असे स्थानावरून दोन प्रकार पडतात. आकार, चव यांनुसार पापलेट, रावस, सुरमई, बांगडा असे कमी काटे असलेले मासे मला आवडतात.

पापलेट माशांमध्ये रूपेरी, पांढरा, काळा असे तीन प्रकार आहेत. यातील रूपेरी पापलेट मला विशेष आवडते. त्यातही सुपर पापलेट पेशाही लहान पापलेटचा रुबाब काही औरच असतो रस्सा, फ्राय व भाजून मासे खाता येतात. पापलेट मासा थोडासा महाग असला तरी त्याची चव नक्कीच जीभेवर रेंगाळणारी असते. चवीने खाणाऱ्या व्यक्ती किंमतीचा विचार करित नाहीत. चांगले खाण्याची सवय असणारा पापलेटचीच निवड करतो.

उतारा क्र. २

- प्र.१. (१) (i) (१) आठ हात असलेला - **अष्टभुज मासा**
 (२) समुद्राच्या तळाशी बसलेले - **कासव**
 (३) विचित्र मासा - **घोडमासा**

(ii) असे मिनू कासवदादांना म्हणाली कारण तिला त्यांना आपल्या नदीतल्या घराकडे न्यायचे होते.

(२) (i) **मासे** ← **अष्टभुज मासा यांना खातो** → **खेकडे**

(ii) (अ) - (२), (आ) - (४), (इ) - (१), (ई) - (३).

(३) मोती तयार होण्याची क्रिया - (१) दोन शिंपल्यांच्या पेटित एक किडा बसलेला असतो. अगदी मांसाचा गोळा असतो. (२) त्याला चालायचे असले, की तो आपले पाय फटीतून बाहेर काढून चालतो. (३) या शिंपल्यात चुकून एखादा वाळूचा कण गेला, की शिंपल्यातील गोळ्याला तो टोचू लागतो. (४) मग तो आपल्या अंगावरील पातळ रस काढून त्यावर गुंडाळतो. (५) मग त्यातून छानदार मोती तयार होतो.

उतारा क्र. ३

- प्र.१. (१) (i) (१) बटबटीत डोळ्यांनी मिनूकडे पाहणारा प्राणी - **खेकडा**
 (२) वाटेत ठिकठिकाणी सोडलेली होती - **जाळी**
- (ii) (१) नदीच्या गोड पाण्याचा (२) कासव
- (२) (i) खेकड्याच्या दोन नांग्यांचे उपयोग
 संरक्षण करण्यासाठी भक्ष्य पकडण्यासाठी
- (ii) खेकड्याच्या पाठीवर कठीण कवच असते.
- (३) (i) (१) स्वच्छ (२) हळूहळू
 (ii) (१) सोपे (२) कडू (३) चांगले (४) मित्र
- (४) आई, मी आज पहाटे पोहत समुद्रात पोहचले. समुद्राचे पाणी खारट होते. समुद्र खूप लांब पसरलेला होता. पाण्यात एका बाजूला लांबपर्यंत खडकांच्या रांगा होत्या. एका खडकावर लाल, गुलाबी, अंजिरी फुलेच फुले होती. माझी घोडामाशाशी टक्कर झाली. त्याच्या पोटाला पिशवी होती व त्यात छोटी छोटी पिल्ले बसलेली होती. मला एक मोठे कासव भेटले. त्याने मला अष्टभुज मासा, खेकडे, शंख-शिपले दाखविले व मला त्यांची माहिती सांगितली. ते कासव मला आणखी गमतीजमती दाखविणार होते पण मीच नको म्हटले. त्यानीच मला परत नदीत आणून सोडले. पण समुद्र खूप छान होता.

अधिक प्रश्न

- प्र.१. (१) खेकड्याला पाहून मिनूची घाबरगुंडी उडाली तेव्हा कासवदादा मिनूला असे म्हणाले.
 (२) उतारा क्र. २ मधील प्रश्न १ मधील (ii) चे उत्तर पहा.
- प्र.२. नदीच्या गोड पाण्याचा स्पर्श झाल्यावर मिनूने दोन-तीन चुळा भरल्या. तिचे खारट तोंड स्वच्छ झाले.

व्याकरण

- प्र.१. (१) छोटीशी, (२) लहानशी, (३) छानशी,
 (४) मोठीशी, (५) बारीकशी (६) नाजुकशी
- प्र.२. (१) लहान (२) उष्ण (३) लांब (४) प्रचंड
- प्र.३. (१) मऊ (२) मोठे (३) पुढे (४) प्रकाश
- प्र.४. (अ) - (२) (आ) - (३) (इ) - (४) (ई) - (१)
- प्र.५. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.
- प्र.६. (१) घाबरगुंडी उडाली (२) चुकामूक झाली
 (३) चक्कर मारली (४) नजरेआड झाली.
- प्र.७. (१) जल, प्रवाह, वास, लस, वाल, सल
 (२) छान, दार, दान, नर (३) क्षण, भर, क्षर, भरण, रण, रक्षण
- काळ ओळखा :
- (अ) वर्तमानकाळ (आ) वर्तमानकाळ (इ) भूतकाळ
 (ई) भविष्यकाळ (उ) वर्तमानकाळ (ऊ) भविष्यकाळ
- उपक्रम
- विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

१२. चंद्रावरची शाळा (कविता)

स्वाध्याय

- प्र.१. (अ) एकविसाव्या शतकात चंद्रावरती शाळा भरेल.
 (आ) चंद्रावरच्या शाळेत जाताना दप्तराचे ओझे नसेल.
 (इ) चंद्रावरच्या शाळेत भाजी-पोळीच्या डब्याची कटकट राहणार नाही.
 (ई) (संगणकावरील) बटणे दाबून चंद्रावरच्या शाळेत अभ्यास करावा लागेल.

प्र.२. (अ) चंद्रावरती पोचलात की चंद्रावरच्या शाळेत पास केले जाते. तेथे फक्त (संगणकावरची) बटणे दाबणे एवढाच फक्त अभ्यास असतो.

(आ) चंद्रावरची शाळा अशी भारी असेल की त्यामुळे तेथे फक्त चांदण्यांशीच खेळावे लागणार आहे.

प्र.३. (अ) चंद्रावरती प्राणवायूचे प्रमाण कमी असल्यामुळे.

(आ) चंद्रावर गेल्यावर गुरुत्वाकर्षण कमी होते म्हणून तरंगतात.

प्र.४. (१) नसेल (२) खुले (३) पटपट

(४) रहाल (५) पास (६) फळा

प्र.५. (१) झटपट, (२) कटकट, (३) पटपट,

(४) वटवट, (५) झटझट, (६) सटसट.

प्र.६. बटण, ऑक्सिजन, सिलिंडर, पी.टी.

प्र.७. पोळी-भाजी, इडली-चटणी, पोहे, उपमा, डोसे असे विविध पदार्थ आम्ही शाळेत नेतो.

पद्य

प्र.१. (अ) (१) (i) यान (ii) चूक

(२) (अ) - (३), (आ) - (१), (इ) - (२).

(३) बाहेरील रस्त्यावरचे पदार्थ, चायनीज पदार्थ, रंगीबेरंगी पाकीटातून मिळणारा सुका खाऊ उदा. लेजू, चिटोझ असे पदार्थ डब्यात आणायचे नाहीत असे शिक्षक आम्हांला वारंवार सांगतात. कारण असे पदार्थ आपल्या आरोग्याला घातक असतात.

(४) केवळ संगणकावरची बटणे दाबून अभ्यास करायचा. चंद्रावरती पोचलात की पास झालाच म्हणून समजा. चंद्रावरच्या शाळेत फक्त चांदण्यांशीच खेळायचे. मग मुलांना आणखी काय हवे? म्हणूनच कवयित्री म्हणते, चंद्रावरची शाळा अशी भारी असेल.

(आ) प्र.१. चारूता पेंढरकर

प्र.२. दफ्तराचे ओझे तेव्हा नसेल पाठीवरती,

ऑक्सिजनचा सिलिंडरच न्यावा लागेल वरती.

प्र.३. आम्हाला शाळेत जाताना सर्व विषयांच्या वह्या, पुस्तके, डबा यांनी भरलेले जड दप्तर घेऊन शाळेत जावे लागते. ते ओझे चंद्रावरच्या शाळेत न्यावे लागणार नाही. किती मजेदार कल्पना आहे. म्हणून या ओळी मला आवडल्या.

प्र.४. चंद्रावरची शाळा ही एक कल्पनारम्य कविता आहे. एकविसाव्या शतकात सारेच बदलले आहे. त्याप्रमाणे चंद्रावर असलेल्या शाळेतील गमती जमती या कवितेत कवयित्रीने मांडल्या आहेत.

अधिक प्रश्न

प्र.१. चंद्रावरच्या शाळेत मला जायला आवडेल कारण तेथे खडू आणि फळा ही पारंपरिक शैक्षणिक साधने नसतील. छोट्या-छोट्या यांनातून तेथे जायचे. दफ्तराचे ओझे पाठीवर नसेल, भाजी-पोळी ऐवजी गोड गोळी खायची. पी.टी.च्या तासाला तरंगत राहायचे, नुसती बटणे दाबून अभ्यास करायचा व चांदण्यांशीच खेळायचे.

व्याकरण

★ विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

उपक्रम

(१) व (२) विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

(३)

आमची पृथ्वी

निळी निळीशार पृथ्वी हिरवीगार. पृथ्वीवर अनेक प्रकारचे सजीव राहतात. या सर्व सजीवांचे पालनपोषण पृथ्वी करते. पृथ्वीवर पाणी आणि जमीन आहे. पण पाण्याचा भाग जास्त असल्यामुळे चंद्रावरून पृथ्वी निळी दिसते. ही पृथ्वी स्वतःभोवती सतत फिरत असते. म्हणजे जणू काही ती आपल्याला संदेशच देते की सतत काम करा.

प्रकल्प

विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

१३. मोठी आई

स्वाध्याय

प्र.१. (अ) लोखंडी खुर्च्या, पलंग, सुया, टाचण्या, चाकू, कात्र्या, गुंड्या, काचेचे सामान, मोटारी, आगगाड्या, विमाने इत्यादी वस्तू तयार होतात.

(आ) जमिनीत चुनखडीचे खडक असतात. या खडकांपासून चुना तयार करतात.

(इ) मातृभूमीतले अन्न खारून आपण शहाणे झालो, मोठे झालो. तिनेच माणसांना प्रत्येक गोष्ट दिली म्हणून मातृभूमीबद्दल आपण प्रेमभाव बाळगावा.

प्र.२. मातृभूमी, धरणीमाता, जमीन, माती.

प्र.३. (अ) अन्नपदार्थ : ज्वारी, बाजारी, गहू, तांदूळ, कडधान्ये, तीळ, डाळी, भाज्या, शेंगदाणे.

(आ) फळे : सफरचंद, कलिंगड, अननस, चिकू, पेरू, केळी, सीताफळ, द्राक्षे.

(इ) औषधे : तुळस, शतावरी, अडुळसा, कडुनिंब, हळद, हरडा, बेहडा.

(ई) लाकडे : साग, शिसव, चंदन, बांबू, वेत

(उ) खाणींत मिळणारे धातू : लोखंड, तांबे, जस्त, सोने, चांदी, शिसे, पितळ.

प्र.४. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

प्र.५. (अ) साखर (आ) बटाटे, केळी (इ) द्राक्षे (ई) टोमॅटो

(उ) तांदूळ, ज्वारी, नाचणी, बाजरी (ऊ) फळे, कोकम

(ए) गहू (ऐ) गूळ, खोबरे, शेंगदाणे

प्र.६.	लोखंडी वस्तू	काचेच्या वस्तू	लाकडी वस्तू	मातीच्या वस्तू
	मोटार, विमानासाठी लागणारे भाग, कुलुप, खिळे, कुऱ्हाड, विविध आवजारे, स्वयंपाकाची साधने. उदा. तवा, कढई,	ग्लास, प्लेट्स, दिवे, बाऊल्स, आरसा, टिपॉय, शोभेच्या विविध वस्तू, कप.	कपाट, खुर्ची, पलंग, दरवाजे, खिडक्या.	भांडी, शोभेच्या वस्तू, मडके, पणती, विटा, कौले.

प्र.७.

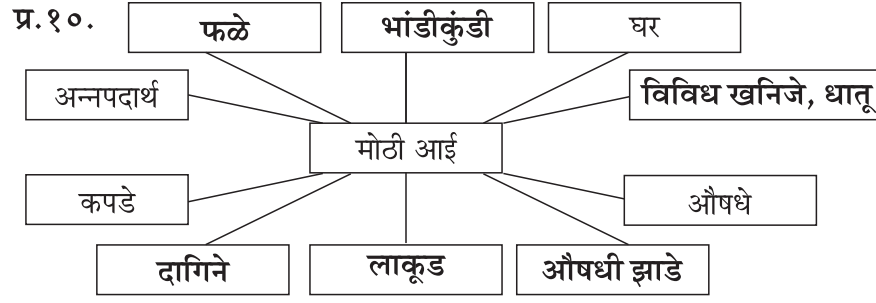
अ.क्र.	मनुष्याचे खाद्य	घरबांधणीला उपयुक्त वस्तू	विविध खनिजे	प्राण्यांचे खाद्य
(१)	अन्नधान्ये	दगड	लोहखनिज	गवत
(२)	भाज्या	लोखंड	बॉक्साइट	कडबा
(३)	फळे	विटा	मँगनीज	फळे
(४)	चहा	चुना	चुनखडक	झाडांची कोवळी पाने
(५)	कॉफी	लाकूड	क्रोमाइट	छोटे प्राणी, कीटक
(६)	दूध	सिमेंट	डोलोमाइट	
		वाळू	सिलिका	

प्र.८.

जमिनीच्या खाली येणारी पिके	जमिनीच्या वर येणारी पिके
उदा. बटाटे, रताळी, भुईमूग गाजर, मुळा, लसूण, हळद, कांदा	गहू, तांदूळ, मका, बाजरी, ज्वारी नाचणी, ऊस

प्र.९.

- प्र. ११. (अ) अन्नवस्त्र, (आ) भांडीकुंडी, (इ) चहासाखर,
(ई) घरदार, (उ) दूध-दही, (ऊ) गाई-म्हशी

उतारा क्र. १

- प्र. १. (१) (i) (१) गव्हाची **चपाती**
तांदळाचा - भात

- (२) जोंधळ्याची **भाकरी**

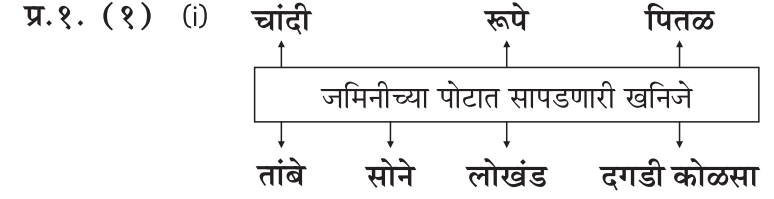
- पाटी पेन्सिल** - मऊ दगड

- (ii) **फळांची नावे** - **केळी** **पेरू** **आंबे** **कवठ** **द्राक्षे** **फणस**

- (२) (i) (१) भूमी, जमीन (२) जमिनीतल्या खाणीत
(ii) (१) बरोबर (२) चूक

- (३) नांगरणी, पेरणी, सिंचन, फवारणी, कापणी, मळणी, लावणी, झोडणी इत्यादी. जमिनीच्या वरचा थर भुसभुशीत करणे. त्यातील तणासारखा भाग काढून टाकणे अशी मशागत करतात. त्यानंतर जमीन नांगरली जाते. त्यानंतर ठेकळे फोडणे, कुळवणे, जमीन सपाट करणे, वाफे तयार करणे, लावणी लावणे, पीक आल्यावर कापणी करणे त्यानंतर झोडणी करणे. शेतात पीक यावे म्हणून शेतकरी ही सर्व कामे करतो.

उतारा क्र. २

- (ii) कापूस

- (२) (i) (१) कापूस ह्या झाडापासून मिळतो - **कपाशी**
(२) रेशमाचे किडे या झाडावर जगतात - **तुती**

- (ii) (१) चूक (२) बरोबर

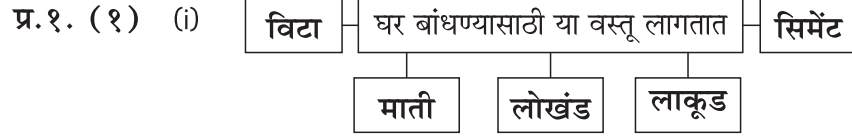
- (३) मोठी आई म्हणजे जमीन, भूमी नसती तर आपले जगणेच अशक्य झाले असते. आपल्याला जगण्यासाठी लागणाऱ्या मूलभूत गोष्टी म्हणजे अन्न, वस्त्र, निवारा या गोष्टी आपल्याला मिळाल्या नसत्या. कारण जमीन नसती तर कोणतेही पीक जसे गहू, ज्वारी, तांदूळ, डाळी, भाज्या घेता आले नसते. जमीन नसती तर झाडेही नसती. मग कापूस, रेशमाचे कीडेही नसते. त्यामुळे आपल्याला वस्त्रही मिळाले नसते. घरे बांधण्यासाठी लागणारे लाकूड, दगड कोटून मिळाले असते? आपल्याला झाडांपासून मिळणारी गोड फळेही खाता आली नसती. चहाही प्यायला मिळाला नसता. औषधी वनस्पती मिळाल्या नसत्या. सुंदर फुलांचा सुगंध घेता आला नसता.

सोने, चांदी सारखे दागिने बनवणारे धातूही मिळाले नसते तसेच पितळ, तांबे, कथील नसल्यामुळे भांडीही तयार करता आली नसती. खाणीतून मिळणाऱ्या लोखंडापासून तयार होणाऱ्या खुर्च्या, पलंग, सूया, टाचण्या, मोटारी, आगगाड्या, विमाने, कुलूप, चावी, खिळे, कड्या काहीच तयार करता आले नसते.

प्राणी जमिनीवरील गवत-झाडे यांवर जगतात. पक्षी झाडांवर रहातात. पक्षी आणि प्राण्यांचे आश्रयस्थानच नसते तर त्यांचेही जगणे कठीण झाले असते. आपल्याला दूधही मिळाले नसते.

आपले जीवन जगण्यासाठी लागणारी प्रत्येक वस्तू ही आपल्याला जमिनीपासून मिळते. ती आपल्याला सर्व देत असते म्हणून आपण तिच्याबद्दल प्रेम, आदर बाळगला पाहिजे. तिचे उपकार मानले पाहिजेत.

उतारा क्र. ३

(ii) (१) झाडांपासून (२) मोठी आई

(२) (i) गाई-म्हशी यांवर जगतात

गवत
कडबा

(ii) धरणीमातेचे छोटेसे रूप -

मातृभूमी

(३) आपली मातृभूमी आपल्या अन्न, वस्त्र, निवारा या मूलभूत गरजा भागवते. तिच्यामुळेच आपल्याला आजारातून बरी करणारी औषधे मिळतात. आपली प्रत्येक गरज आपली मातृभूमी पूर्ण करते म्हणून जसा आपण आपल्या आईबद्दल प्रेमभाव बाळगतो तसाच आपल्या मातृभूमीबद्दलही प्रेमभाव बाळगला पाहिजे.

व्याकरण

प्र.१. (अ) धरणीमाता (आ) प्रेम (इ) विश्व (ई) उदर

प्र.२. (अ) “आवडले का तुला पुस्तक?” आई म्हणाली.

(आ) “तो प्रामाणिक आहे.” बाबांनी सांगितले.

(इ) गणू म्हणाला, “अगं आई, उद्या सुट्टी आहे असे दिवने सांगितले म्हणून मी शाळेत गेलो नाही.” (ई) “अहाहा! किती छान चित्र आहे.”

(उ) तुला लाडू आवडतो का? (ऊ) माझे काका मुंबईला राहतात.

(ए) मधू, राजा, रझिया व मारिया गप्पा मारत बसले.

प्र.३. (१) तुळ्या (२) दागिने (३) बिजागच्या

(४) गाई (५) झाडे (६) माती

उपक्रम

विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

प्रकल्प

विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

१४ . अप्पाजींचे चातुर्य

स्वाध्याय

प्र.१. (अ) अप्पाजींनी बैलगाडीत कोबीचे पीक घ्यायला लावले.

(आ) तिसऱ्या मूर्तीच्या कानात घातलेली तार तेथेच अडून राहिली, ती उत्कृष्ट दर्जाची मूर्ती.

(इ) अप्पाजींनी तीनही मूर्तींचा दर्जा ओळखल्याने कलिंगचा राजा संतुष्ट झाला.

प्र.२. (अ) अप्पाजींनी एका बैलगाडीत गाडीवानाला बसण्यापुरती जागा सोडून बाकीच्या जागेत माती भरायला लावली. त्या मातीत कोबीचे बी पेरले. रोज कोबीच्या रोपांना पाणी द्यायला सांगितले. गाडी कलिंग राज्यात पोहचेल्यात कोबी तयार झाली.

(आ) कलिंगच्या राजाने एकसारख्या दिसणाऱ्या तीन मूर्ती मागवल्या व अप्पाजींना सांगितले की यांतील एक मूर्ती निकृष्ट आहे, दुसरी मध्यम दर्जाची तर तिसरी उत्कृष्ट आहे. यांतील उत्कृष्ट मूर्ती ओळखायला सांगून त्यांची दुसऱ्यांदा परीक्षा घेतली.

(इ) मूर्तीच्या तोंडात घातलेली तार तोंडातून बाहेर येते याचा अर्थ, एखादा माणूस ज्या अफवा ऐकतो त्याचा खरेखोटेपणा पडताळून न पाहता, तो त्या दुसऱ्यांना सांगू लागतो. असा अर्थ अप्पाजींनी लावला.

(ई) अफवा ऐकल्यावर जो माणूस दुसऱ्या कानाने तो सोडून देत नाही किंवा दुसऱ्याला सांगत नाही, तर तिच्या खरेखोटेपणाची खात्री करून घेतो आणि आपण काय ऐकले ते पुराव्याशिवाय सांगत नाही तो अप्पाजींच्या मते उत्तम माणूस.

उतारा क्र. १

- प्र.१. (१) (i) (१) कृष्णदेवराय (२) अप्पाजी
(ii) (१) कलिंग (२) तीन
(२) (i) (१) चूक (२) बरोबर
(ii) (१) असे कलिंगचा राजा कृष्णदेवरायांना म्हणाला.
(४) दुरून पाणी आणण्यासाठी आम्ही उपलब्ध वाहनाचा उपयोग करू.

उतारा क्र. २

- प्र.१. (१) (i) (१) मध्यम (२) अप्पाजी
(ii) (१) कलिंगच्या (२) कोबी
(२) (i) गाडीवान (ii) मूर्तीचा दर्जा
निःकृष्ट मध्यम उत्कृष्ट
- (३) माझा वर्गमित्र श्याम व त्याचा चतुरपणा हा सर्वांच्याच कौतुकाचा विषय. आमच्या शाळेत 'इ. ८वी पर्यंत परीक्षा हवी, नको' या विषयावर तालुकास्तरीय वादविवाद स्पर्धा झाली. परीक्षेचे महत्त्व त्याने आपल्या चतुरपणाने असे काही पटवून दिले की, परीक्षक देखील आश्चर्यचकीत झाले. त्यातही प्रतिस्पर्ध्यांचे अनेक मुद्दे त्याने आपल्या प्रभावी वक्तृत्वशैलीने खोडून काढले.

२२ स्पर्धकांत श्यामने बाजी मारली. प्रथम क्रमांक व रोख रकमेचे पारितोषिक मिळवले. शाळेत व इतर शाळांतही श्यामचा चतुरपणा पोहोचला. प्रभावी वक्तृत्व, हजरजबाबी, चतुरपणा असणारा श्याम माझा मित्र आहे याचा मला अभिमान आहे.

श्यामचा कौतुक सोहळा घरी सांगितल्यावर आईनेही तिच्या वतीने त्याला अभिनंदन व भोजनास येण्याचे आमंत्रण देण्यास मला सांगितले.

उतारा क्र. ३

- प्र.१. (१) (i) (१) दुसरी (२) तिसरी
(ii) (१) निःकृष्ट

- (२) (i) अप्पाजी कलिंग राजाने अभिनंदन केले त्या व्यक्ती कृष्णदेवराय
(ii) असे अप्पाजी कलिंगच्या राजाला म्हणाले.
(३) 'अप्पाजींचे चातुर्य' या पाठातील पहिल्या प्रसंगातून आम्ही हुशारीने, युक्तीने कठीण प्रसंगातून यश मिळवू शकतो हे शिकलो.

दुसऱ्या गोष्टीतून कोणतीही अफवा, माहिती, बातमी आपण ऐकली तर तिच्या खरे-खोटेपणाची खात्री करून घेतली पाहिजे. त्या बातमीचा खरेपणा पडताळून न पाहता दुसऱ्यांना सांगितली तर समाजाचे नुकसान होते. कोणत्याही बातमीवर, अफवांवर पुराव्याशिवाय विश्वास ठेवणे योग्य नव्हे. या गोष्टी आम्ही या पाठातून शिकलो.

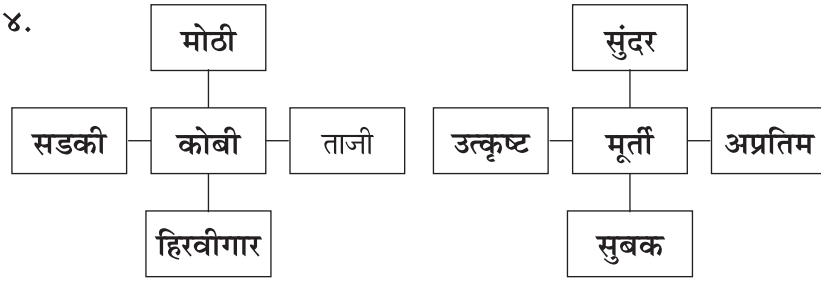
व्याकरण

प्र.१.	गाडी - गाडीवान	चतुर - चतुराई	खरा - खरेपणा
	धन - धनवान	महाग - महागाई	साधा - साधेपणा
	दया - दयावान	स्वस्त - स्वस्ताई	शहाणा - शहाणपणा
	बल - बलवान	नवल - नवलाई	भोळा - भोळेपणा

प्र.२. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

प्र.३.	(१) दरी	ती दरी	-	स्त्रीलिंग
	(२) पान	ते पान	-	नपुंसकलिंग
	(३) माठ	तो माठ	-	पुल्लिंग
	(४) लाडू	तो लाडू	-	पुल्लिंग
	(५) पुस्तक	ते पुस्तक	-	नपुंसकलिंग
	(६) वही	ती वही	-	स्त्रीलिंग

प्र. ४.

प्र. ५. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

- प्र. ६. (१) रिमा सहलीला जाईल. (२) मला आंबा आवडला.
(३) संजू क्रिकेट खेळेल. (४) सुभाष माझा मित्र होता.
(५) वंदनाने अभ्यास केला. (६) चंदा लाडू खात आहे.

प्र. ७. (१) अहित (२) सोपे (३) उत्कृष्ट (४) अपकीर्ती

सांगा पाहू

शर्टाच्या खिशावर रुबावात बसतो,
काहीही लिहिण्यासाठी माझ्याशिवाय
पर्याय नसतो.

पेन

वेली अन् वनस्पतींनी नटले मी
फुलांनी, खेळण्यासाठी मजेत शोधले
मुला मुलांनी.

बाग

उपक्रम

(१)	गाव	पूर	नगर	बाद
	मानगाव	सोलापूर	अहमदनगर	औरंगाबाद
	लिमगाव	कोल्हापूर	तांबे नगर	फजियाबाद
	कोपरगाव	बदलापूर	प्रतिक्षा नगर	अलाहाबाद
	चाळीसगाव	सोनपूर	हनुमान नगर	गाजियाबाद
	नायगाव	खालापूर	इंदिरा नगर	उस्मानाबाद
	नांदगाव		विजयनगर	अहमदाबाद

(२) विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

१५. होळी आली होळी

स्वाध्याय

- प्र. १. (१) पुराणाची पोळी (२) खड्डा
प्र. २. (अ) होळीच्या वेळी सद्गुणांनी झोळी भरावी.
(आ) होळीसाठी अनिष्ट रूढी, प्रथांची मोळी बांधावी.
(इ) पर्यावरणाचे भान ठेवून वृक्षराजी न तोडण्याची शपथ कवीने घ्यायला सांगितली आहे.
(ई) कवीच्या मताप्रमाणे होळी साजरी केल्यास त्याच्या घरी निसर्गराजा पाणी भरेल.
(उ) कवीने झाडे, फांद्या तोडण्यास मनाई केली आहे.

प्र. ३.

पद्य

- प्र. १. (अ) (i) (१) थंडी (२) बंडी
(ii) होळीच्या वेळी झोळी सद्गुणांनी भरावी.
(२) (i) पर्यावरणाचे
(ii) थंडी गेल्यावर ऊन वाढू लागले तेव्हा कवी कपाटातून बंडी काढायला सांगतो.
(३) पर्यावरणाचे भान ठेवून होळी साजरी करायला पाहिजे. झाडे, फांद्या तोडू नयेत. केरकचरा खड्ड्यात टाकावा. आपला परिसर स्वच्छ करावा. अनिष्ट रूढी, प्रथा सोडून दिल्या पाहिजेत.
(४) होळी म्हणजे आमच्या वाडीतील सर्वांचा आवडता सण. दोन दिवस आधीपासूनच आम्ही सर्वजण वाडीच्या सफाईला लागतो. होळी पेटविण्याच्या जागी मोठा खड्डा करतो. त्यात सगळा केरकचरा गोळा करतो. तसेच कुणाला अडगळीचे झालेले लाकडी सामानही त्यात टाकतो. संपूर्ण वाडीला कागदाच्या फुलांनी, रंगीबेरंगी कागदांनी सजावट करतो.

मुली व स्त्रिया मिळून होळीभोवती रांगोळ्या काढतात. वाडीतील प्रत्येक घरी पुरणपोळी केली जाते. रात्री सर्वजण होळीची पूजा करतात. पर्यावरण संरक्षण करण्यासाठी सर्वजण शपथ घेतो. होळीच्या सणाला केवळ वाडीतील साफसफाई आम्ही करत नाही तर एकमेकांच्या मनातील हेवेदावे विसरून मनाचीही स्वच्छता करतो.

(आ)

- प्र.१. दिलीप पाटील
- प्र.२. होळी आली होळी ठेवू पर्यावरणाचे भान, नका तोडू वृक्ष राजी घ्यावी आज अशी आण
- प्र.३. पर्यावरणाचे कोणतेही नुकसान न करता, झाडे-फांद्या न तोडता आपण होळी साजरी करण्याचे कवीने या ओळीतून सुचविले आहे. विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक भान आणण्याचा, झाडांचे रक्षण करण्याचा मोलाचा संदेश कवीने या ओळीतून दिला आहे.
- प्र.४. होळी या सणाच्या माध्यमातून लोकांमध्ये जागृती निर्माण करणे. लोकांना सामाजिक जबाबदारीची जाणीव करून देणे.
- प्र.५. पर्यावरणाचे भान ठेवून होळी साजरी करायला हवी. फांद्या तोडून होळी साजरी न करता वाईट रूढी-परंपरा नष्ट करूया. सद्गुणांची वाढ करूया तरच आपले जीवन सुखी-समृद्ध होईल.

उपक्रम

(१)

भूचजा फलक
झाडे तोडू नका.
पर्यावरण स्नेही होळी साजरी करा.
परिसर स्वच्छ करून केरकचरा खड्ड्यात टाका.

★

नदीच्या पाण्यात केरकचरा, निर्माल्य टाकू नये.

ओला कचरा, सुका कचरा ठेवा वेगवेगळा, तरच प्रदूषणाला बसेल आळा.

- (१) स्वच्छता असेल घरीदारी तर आरोग्य नांदेल घरोघरी.
- (२) परिसर ठेवा स्वच्छ, मन होईल प्रसन्न.
- (३) नदीत कारखान्यातील प्रदूषित पाणी सोडू नका.
- (४) विहिरींजवळ झाडे लावू नका.

१६. मुक्या प्राण्यांची कैफियत

स्वाध्याय

प्र.१.

तक्रार

वनचर

- (१) मोबाईलच्या आवाजाची भीती
- (२) प्लॉस्टिक सेवनाने पोटदुखी
- (३) इथले विषारी जल
- (४) वारूळ, शेत नष्ट

चिमणी

गाय

मासोळी

नागोबा

- प्र.२. (अ) या पाठात चिमणी, गाय, मासोळी, सर्व प्राणी व माणूस यात संवाद झालेला आहे.
- (आ) चिमणीला मोबाईलच्या आवाजाचा त्रास होतो.
- (इ) घासाबरोबर पोट्यात प्लॉस्टिक जाते म्हणून गाईचे पोटशूळ उठते त्यामुळे तिचे डोळे पाणावले.
- (ई) तलावातील जल विषारी झाले आहे त्यामुळे तिच्या जिवाची तगमग होते. अशी मासोळीने आपली समस्या मांडली आहे.
- (उ) वारूळ नाही, शेती नाही त्याला पकडून लाह्या देतात या अंधश्रद्धेबद्दल नागोबाची तक्रार आहे.

- प्र.३. घोटभर - भर उन्हात चालता चालता घोटभर पाणी हवेच.
- मैलभर - खेड्यातील मुलांना मैलभर चालून शाळेत जावे लागते.
- तासभर - बंडूने तासभर अभ्यास करावा.
- कणभर - दोन्ही खडे सुंदरच होते पण निळा कणभर जरा जास्त चमकत होता.
- चमचाभर - आईने बाळाला चमचाभर औषध पाजले.

- प्र.४. (१) जलचर (२) भूचर (३) वनचर (४) उभयचर
- प्र.५. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.
- प्र.६. (१) सरसर (२) भरभर (३) झरझर (४) पटपट
(५) सळसळ (६) टकमक (७) दगदग (८) बडबड
- प्र.७. (१) काठ (२) पाणी (३) मीन (४) अंत
(५) स्मृती (६) सगेसायरे
- प्र.८. (१) चिमणा (२) काका (३) वाघीण

उतारा क्र. १

- प्र.१. (१) (i) (१) **जलचरांचे** (२) **कपिला**
(ii) (१) चिमणी (चिऊ) गाईला म्हणाली.
(२) मासोळी गाईला आणि चिमणीला म्हणाली.
- (२) (i) प्लॅस्टिकचा
(ii) (१) - (क) (२) - (अ) (३) - (ब)
- (३) **जलप्रदूषण टाळण्यासाठी -**
(१) विहिरी, तलाव, नदी, धरण यांमध्ये निर्माल्य, कचरा, प्लॅस्टिक पिशव्या टाकू नका.
(२) नदी तलाव, विहीर यांच्या आजूबाजूचा परिसर स्वच्छ ठेवा.
(३) नदी, तलावाच्या पाण्यामध्ये आंघोळ, भांडी, कपडे, गुरे धुणे तसेच शौचास जाणे टाळावे.
(४) घरातून, कारखान्यातून येणाऱ्या सांडपाण्याची योग्य विल्हेवाट लावावी.

हवेचे प्रदूषण टाळण्यासाठी -

- (१) कचरा कचरापेटित टाका. जाळून त्याची विल्हेवाट लावू नका.
(२) घरे, कारखाने, वाहने यांमधून होणाऱ्या धुराचे उत्सर्जन कमी करता येईल यासाठी प्रयत्न करा.
(३) फटाक्यांचा वापर टाळा. (४) उघड्या जागी थुंकू नका.
(५) सायकलचा वापर करा.

ध्वनीप्रदूषण टाळण्यासाठी -

- (१) आपल्या टी.व्ही., रेडिओचा आवाज कमी ठेवा.
(२) गरज नसताना गाड्यांचा हॉर्न वाजवू नका.
(३) लाऊडस्पीकरचा वापर करू नये म्हणून लोकांना समजावून सांगण्याचा प्रयत्न करा. खासकरून शाळा, हॉस्पिटलच्या परिसरात.

भूमी प्रदूषण टाळण्यासाठी -

- (१) रासायनिक खताऐवजी सेंद्रीय खत वापरा. खतांचा अतिवापर टाळा. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे झाडे तोडू नका, झाडे लावा, झाडे जगवा. त्यांचे संरक्षण आणि संवर्धन करणे. वृक्षारोपणाचे कार्यक्रम आयोजित करणे. पशु-पक्ष्यांच्या रक्षणावर लक्ष देणे कारण पर्यावरण संतुलनात ते महत्त्वाची भूमिका बजावतात.

उतारा क्र. २

- प्र.१. (१) (i) सारे पर्यावरण जेव्हा प्रदूषित करत रहातील तेव्हा धरती दूषणे देखील.
(ii) **गाईने माणसाला उददेशून विचारलेले प्रश्न** **का मुक्या प्राण्यांना देता त्रास ?**
का जंगलांचा न्हास करता ?
- (२) (i) (१) पर्यावरण (२) सगेसोयरे
(ii) (१) - (ब) (२) - (क) (३) - (अ)
- (३)

प्रतिज्ञा

आम्ही आमचे वर्तन बदलू.

आम्ही पर्वत, पाणी, वातावरण यांना प्रदूषित करणार नाही. सदा वृक्षारोपण करू, लावलेली झाडे वाढवू. निसर्गाची सदैव काळजी घेऊ.

व्याकरण

- प्र.१. (१) सह्याद्री डोंगर चढताना आमचा जीव पाणी पिण्यासाठी **कासावीस** होत होता.
(२) आवडते पेन हरवल्याने संजय आज **उदास** दिसत होता.
(३) पाणीटंचाई भासू लागताच पाणी बचतीबाबत सर्वांचे **डोळे** उघडले.
(४) रस्त्यावर घडलेला अपघात बघून सर्वांचे **डोळे पाणावले**.

प्र.२. (१) - क (२) - अ (३) - ब

प्र.३. दैनिक	दररोज निघणारे, प्रकाशित होणारे
साप्ताहिक	सात दिवसांनी निघणारे.
पाक्षिक	पंधरा दिवसांनी निघणारे
मासिक	दर महिन्याने निघणारे.
त्रैमासिक	तीन महिन्यांनी निघणारे
अर्धवार्षिक	सहा महिन्यांनी निघणारे.
वार्षिक	एक वर्षानंतर निघणारे

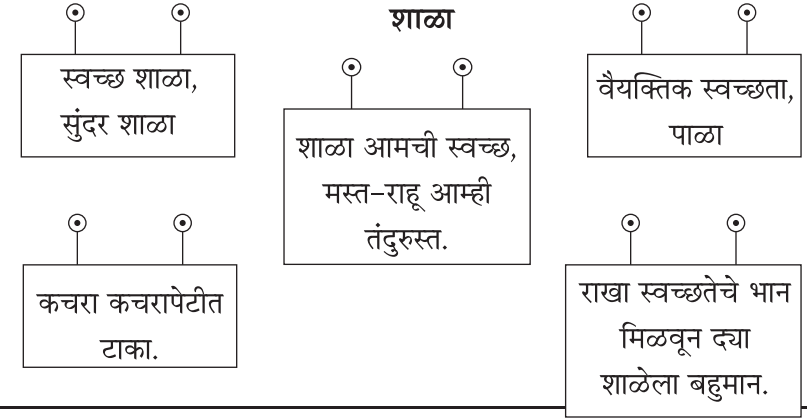
आपण समजून घेऊया

- (१) ती - ती माझी बहीण आहे.
(२) पी - चिमणी, चिमणी ये ये, दाणे खा, पाणी पी.
(३) मी - मी लवकर उठतो.
(४) ही - ही माझी शाळा आहे.

- ★ प्राणी: सिंह, वाघ, गवा, गेंडा, जिराफ, हत्ती, काळवीट, लाडंगा, उंट, कोल्हा, ससा, घूस
पक्षी: बदक, बगळा, कावळा, कबुतर, कोकिळा, टिटवी, मोर, वटवाघूळ

- ★ दवाखाना व शाळेच्या ठिकाणी लावायच्या पाट्या.

दवाखाना

१७. पाणपोई

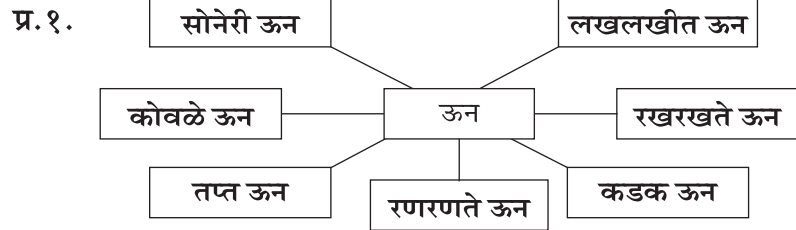
स्वाध्याय

- प्र.१. (अ) उन्हामुळे घामेजून अंगाची लाही लाही होते.
(आ) अवखळ वारा सुटल्यावर धुळीबरोबर पालापाचोळा अंबरात उंच जातो.
(इ) उन्हामुळे थकलेल्या वाटसरूला ग्लानी येते.
(ई) रंक असो वा राव पाणपोईवर पाणी पिण्यासाठी सारेजण येतात.
(उ) भरपेट पाणी पिऊन मनाला तृप्त वाटते म्हणून ज्यांनी पाणपोई थाटली त्याला आशीर्वाद देतात.
- प्र.२. (अ) भाजीपाला (आ) गंमतजंमत (इ) सरमिसळ
(ई) पाऊसपाणी (उ) जवळपास (ऊ) कामधंदा
- प्र.३. (१) घामेजणे - उन्हामुळे आपले अंग घामेजते.
(२) लाही लाही होणे - उन्हामुळे घामेजून अंगाची लाही लाही होते.
(३) उष्णगरम झळाई - उन्हाळ्यात दुपारच्या वेळी रस्त्यावरून जाताना उन्हाच्या उष्णगरम झळाई लागत होत्या.
(४) रखरखते ऊन - दुपारी दोन वाजता रखरखते ऊन होते.
(५) तहान लागण - तासभर चालल्यामुळे संजूला तहान लागली.
- प्र.४. (१) लाहीलाही (२) पालापाचोळा (३) गरगरा
(४) सारखी सारखी (५) थंडगार (६) रखरखत्या
- प्र.५. विद्यार्थ्यांनी स्वतः कृती करा.

पद्य

- प्र.१. (१) (i) (१) लाहीलाही (२) रांजण
(ii) (१) वटवृक्ष (२) लाल
- (२) (i) सूर्यकिरणांची उष्णगरम झळ लागते तेव्हा उन्हातली थंडगार सराई आठवते.
(ii) सज्जन
- (३) खूप तहान लागली असताना अचानक पाणपोई दिसली तर मी मनोमन प्रथम देवाचे आभार मानेन. पाणपोईवरील थंडगार पाणी पिऊन झाल्यावर पाणपोईची सोय करणाऱ्यांना धन्यवाद द्यावेत असे विचार माझ्या मनात येतील.
- (४) चालून चालून थकलेल्या वाटसरूला ग्लानी येते. अशा वेळी जर त्याला थंडगार पाणी मिळाले तर ते त्याला अमृताहून गोड लागते. त्याला त्या पाण्याच्या घोटाचे महत्त्व कळते. पाणी पिऊन तो तृप्त होतो, आणि ज्याने त्याच्यासाठी थंडगार पाण्याची सोय केली त्याला धन्यवाद देतो, आशीर्वाद देतो.

व्याकरण

- प्र.२. (१) गरम (२) राव (३) पाऊस, सावली
(४) अतृप्त (५) बददुवा (६) दुर्जन
- प्र.३. (अ) - (३) (आ) - (१) (इ) - (२)

उपक्रम

आमच्या गावातील बसस्थानकाजवळील मोठ्या झाडाखाली पाणपोईची सोय केली आहे. गावातील लोकांनी सहकारातून, वर्गणी काढून पाणपोई सुरू केली. झाडाखाली सकाळी सात-आठ रांजणे पिण्याचे पाणी भरून ठेवलेली असतात. दूरदूरच्या गावांहून बसने आलेले प्रवासी, शाळेत जाणारी मुले, वाटसरू पाणपोईवर पाणी पिऊन तृप्त होतात.

लोकांच्या सहभागातून सुरू केलेल्या पाणपोईचे सर्वजण कौतुक करतात, आशीर्वाद देतात. अशा प्रकारे पाणपोई काढून आमचा गाव मोठी समाजसेवा करत आहे.

आपण हे करूया

- (१) पाणी शुद्धीकरण नियमित करू, सर्वांचे जीवन आरोग्यसंपन्न करू!
पिण्यासाठी हवे शुद्ध पाणी, नाहीतर होईल आरोग्याची हानी!
- पाणी वाचवा, जमीन वाचवा!
बचत पाण्याची, गरज काळाची!
- (२) आपण एखादी गोष्ट किंवा उपक्रम करतो तेव्हा नक्कीच घरातील मोठ्या माणसांना सांगणे आवश्यक आहे. कारण एखादा उपक्रम, प्रयोग करताना वापरल्या जाणाऱ्या साधनांमुळे, निष्काळजीपणामुळे दुष्परिणाम किंवा एखादा अपघात होऊ शकतो त्यामुळे आपल्या जीवाला धोका पोहोचू शकतो. म्हणून एखादा मोठा उपक्रम करायचा असेल तर तो घरातील मोठ्या व्यक्तींच्या मार्गदर्शनाखाली करावा. ज्यामुळे आपल्याला मदतच होईल. काही नवीन कल्पना आपल्याला मिळतील आणि पुढे होणारे नुकसान टाळता येईल.
- (३) साक्षरता उपक्रम : (१) प्रौढ व्यक्तींना त्यांच्या कामामधून वेळ काढायला लावून त्यांना लिहिता-वाचता यावे यासाठी प्रौढ साक्षरता वर्ग घ्यावेत. (२) वाचनालय : गावांमध्ये वाचनकट्टा सुरू करावा. शाळेतील विद्यार्थ्यांना शालेय पुस्तकांव्यतिरिक्त वाचनाची आवड निर्माण व्हावी तसेच गावातील स्त्री-पुरुषांनाही चांगल्या पुस्तकांचे, रोजच्या वर्तमानपत्राचे वाचन करता यावे यासाठी छोटा वाचन कट्टा सुरू करावा कारण छोट्या खेडेगावांमध्ये रोजचे वर्तमानपत्रसुद्धा लोकांपर्यंत पोहोचत नाही. (३) आरोग्य शिबिर : दर महिन्याला गावा-गावांमध्ये आरोग्य शिबिराचे आयोजन करावे. कारण वैद्यकीय उपचारांसाठी गावातील लोकांना तालुक्याच्या किंवा जिल्ह्याच्या ठिकाणी जावे लागते जे वाहतुकीअभावी शक्य नसते आणि खर्चीक असते.

खालील उतारा वाचून विराम चिन्हे घाला.

एका छोट्याशा गावात एक सधन शेतकरी राहत होता. शेतात काम करणाऱ्या दोन बैलजोड्या त्याच्याकडे होत्या, तसेच दोन म्हशीही होत्या आणि एक चांगली धष्टपुष्ट आणि पुष्कळ दूध देणारी 'कपिला' नावाची गायही होती त्यामुळे त्याच्या घरी भरपूर दूधदुभते असे. ते दूध तो साऱ्या गावात विके.

एकदा अशीच सारी गुरे नीट बांधून तो शेतकरी घरात जाऊन झोपला पण सकाळी उठून पाहतो तो त्याची गाय तिथे नव्हती. अगदी कासावीस झाला तो. पांढरा आणि तपकिरी रंग असलेली ती गाय त्याची खूप लाडकी होती. लोक मुद्दाम गाईचे दूध, तूप, दही नेत असत. आता लोकांना काय सांगणार ? काय करावे ? शेवटी तो शेजारच्या गावी दुसरी गाय विकत आणण्यासाठी गेला. बाजार गुरांनी भरून गेला होता. निरनिराळ्या रंगांच्या, धिप्पाड, मध्यम आणि बऱ्यापैकी दूध देणाऱ्या अशा अनेक गाई त्याने पाहिल्या. गाई बघत तो असाच पुढे जात असताना एका गाईजवळ येऊन तो थांबला. अन् काय आश्चर्य ! कपिलेने त्याच्याकडे पाहिले. त्याचेही डोळे चमकले. अरे ! ही तर आपली गाय कपिला. नक्कीच या माणसाने त्या दिवशी माझी गाय चोरून नेली असावी. आपल्या गाईच्या पाठीवर त्याने प्रेमाने थाप मारली. कपिलेने त्याला ओळखले. तिने आनंदाने कान व शिंगे हालवली.

अपूर्ण गोष्ट पूर्ण करा.

एकदा काय झालं, आपल्या शरीराचे दोन हात, उजवा आणि डावा एक दिवस चक्क भांडायला लागले. उजवा हात म्हणाला, 'आजपासून मी आराम करणार !' मग डावा म्हणाला, 'का, काय झालं ? तू का आराम करणार ?' 'मी मोठा आहे, तुझ्यापेक्षा माझा मान जास्त आहे. 'उजवा हसून म्हणाला, 'वा ! वा ! म्हणे मी मोठा आहे. अरे, जा मी तुला मोठा मानतच नाही. अरे माझ्याशिवाय पान हालत नाही माहीत आहे का तुला ?' उजवा हात म्हणाला. दोन्ही हातांचे बराचवेळ भांडण चालले होते. इतकावेळ शांत बसलेले डोके मग रागाने म्हणाले, 'अरे थांबा हे काय चाललंय ? तुमच्या दोघांत चांगले काम कोण करतो हेच मी पाहणार आहे. 'हो ! हो ! पाहाच !' उजवा हात म्हणाला. 'मी पण तयार आहे. ' डावा म्हणाला. दोन्ही हात तयार झाले. 'चला तर मग, तो पाहा त्या तिथे एक दगड चिखलात रुतून बसलाय. बघू त्याला कोण बाहेर काढतंय. ' डोक्याने असे म्हणताच उजवा म्हणाला, 'मी काढणार ! माझा पहिला नंबर. ' तेव्हा डावा म्हणाला, 'जा जा ! तुझी किती ताकद आहे. ' डावा असे म्हणताच मोठ्या ऐटीत उजवा निघाला.

चिखलात रुतलेला दगड काढण्याचा प्रयत्न उजवा हात करू लागला. पण दगड मोठा असल्याने एकट्या उजव्या हाताला तो बाहेर काढणे जमतच नव्हते. ते पाहून डावा हात हसला व म्हणाला, "बघ, मला माहीत होते तुला जमणारच नाही" असे म्हणून नंतर डावा हात पुढे आला. तो सुद्धा चिखलात रुतलेला दगड काढू लागला. पण त्यालाही ते शक्य झाले नाही. हे सर्व पाहत असणारे डोके दोन्ही हातांना म्हणाले, "तुम्ही दोघांनी स्वतंत्र प्रयत्न करून पाहिलात तर दगड काढू शकला नाहीत. आता दोघांनी मिळून तो दगड बाहेर काढून पहा बरे निघतोय का ?" डोक्याचे हे म्हणणे ऐकल्यावर उजव्या आणि डाव्या दोन्ही हातांनी तो दगड काढण्याचा प्रयत्न केला तेव्हा दगड बाहेर काढण्यात ते सफल झाले आणि दोघेही खजिल झाले. डोके म्हणाले, आपण या शरीराचे सर्वजण सेवक आहोत. सर्वच अवयव महत्त्वाचे आहेत. कोणीही श्रेष्ठ किंवा कनिष्ठ नाही. सर्व अवयवांनी एकमेकांच्या साहाय्याने काम करणे अतिशय महत्त्वाचे आहे. आणि तसे ते केले तरच कोणतेही काम पूर्ण होऊ शकते.

निबंध लेखन

(१) पावसाळ्यातील एक दिवस

त्या दिवशी मी सकाळी उठलो ते आईच्या हाकेने नव्हे तर उरात धडकी भरवणाऱ्या आवाजाने. ढगांचा प्रचंड गडगडाट व विजांचा लखलखाट करीत सोसाट्याचा वारा बरोबर घेऊन पाऊस कोसळू लागला. घड्याळाकडे पाहिले आणि पटकन उठलो.

दरवाजा उघडून बाहेर पाहिले तर आमच्या अंगणातून जणू नदीच वाहते आहे असा भास झाला. सर्वत्र पाणीच पाणी झाले होते. थंडगार वातावरण हुडहुडी भरवत होते. पुन्हा एकदा उबदार पांघरूण घेऊन निवांत झोपावेसे वाटत होते.

धो, धो कोसळणाऱ्या पावसात घरांची, झाडांची मनसोक्त आंगोळ सुरू होती. एक नवा तजेला त्यांना प्राप्त झाला होता. वाफाळलेला चहा पोटात जाताच खूपच बरे वाटले. जोरजोरात कोसळणाऱ्या या पावसाला निखळ बघत राहावेसे वाटत होते. तो थांबायचे नावच घेत नव्हता. सारखा कोसळतच होता. सगळीकडे पाणीच पाणी झाले होते.

मोठ्या माणसांना कामावर जायचे होते तर माझ्यासारख्या लहान मुलांना शाळेत, पण पाऊस काही थांबत नव्हता. अशा पावसात "आज शाळेत जाऊ नकोस रे बाबा" असे आईने सांगितल्यावर मला खूप आनंद झाला. दिवसभर कोसळणाऱ्या पावसाने सर्वच

परिसर जलमय केला. लोकांचे दैनंदिन व्यवहार ठप्प केले. पावसाळ्यातील तो दिवस आजही माझ्या चांगलाच लक्षात आहे.

(२) माझा मित्र / मैत्रीण

प्रज्ञा माझी शिशुवर्गापासूनची मैत्रीण. शाळा व शाळेबाहेरही आम्हांला एकमेकींशिवाय अजिबात करमत नाही. समान आवडीनिवडींमुळे आमच्यातील मैत्री दिवसागणिक घट्ट घट्ट होत गेली.

नियमित अभ्यास व कुशाग्र बुद्धिमत्ता यांमुळे प्रज्ञा नेहमीच प्रत्येक ठिकाणी पुढे असते. शाळेतल्या विविध स्पर्धांमध्ये प्रज्ञाचे प्रथम क्रमांकाचे बक्षीस ठरलेलेच असते. त्यामुळेच शाळेत सर्वजण प्रज्ञाला चांगलेच ओळखतात.

स्वच्छ व टापटीप राहणी, गोड बोलणे यांमुळे प्रज्ञाची प्रथमदर्शनीच समोरच्या व्यक्तीवर चांगलीच छाप पडते. प्रज्ञा पटकन समोरच्या व्यक्तीला आपलेसे करते. बॅडमिंटन खेळातली तिची चपळता लक्ष वेधून घेते. अवांतर वाचनामुळे आलेली हुशारी तिच्या प्रत्येक कृतीत जाणवते. खासकरून तिला विज्ञानकथा वाचायला खूप आवडते.

मदतीसाठी धावून जाण्याचा प्रज्ञाचा स्वभाव आहे. घरामध्येही ती आपली कामे आटोपून तिच्या आईला मदत करीत असते. वर्गातल्या मलाच नाही तर इतरांनाही मदत करण्यासाठी ती तत्पर असते. म्हणूनच की काय प्रज्ञा सर्वांनाच आवडते. एक गुणी मुलगी माझी मैत्रीण आहे याचा मला सार्थ असा अभिमान आहे.

(३) पाणी हेच जीवन

पाणी हेच जीवन आहे. पृथ्वीतलावरील सर्व सजीवांचे जीवन हे पाण्यावरच अवलंबून आहे. म्हणूनच पाण्याचा योग्य वापर करून आपण आपले व इतरांचेही जीवन वाचवले पाहिजे. पाणी वाचविणे व ते प्रदूषित होणार नाही याची काळजी घेणे आवश्यक आहे.

पृथ्वीवर पाण्याचे प्रमाण ७१% असूनही त्यातील पिण्यायोग्य पाण्याचे प्रमाण फक्त ३% आहे. त्यामुळेच पाण्याचा योग्य वापर करणे आवश्यक आहे. प्रत्येकाने पाण्याचा अपव्यय टाळला तर पाण्याची नक्कीच बचत आपण करू शकतो.

विहीर, कूपनलिका, तलाव, नदी, ओढे यातून आपणास पिण्यायोग्य पाणी मिळत असते. भूगर्भातील व जमिनीवरील हे पाण्याचे स्रोत मानवाने आपल्या कृतींमुळे प्रदूषित केले आहेत. प्रदूषित पाण्यामुळे सर्व सजीवांच्या आरोग्यास मोठा धोका निर्माण झाला आहे.

पाण्याचे आपल्या जीवनात अनन्यसाधारण असे महत्त्व आहे. उपलब्ध पाण्याचा आज आपण जपून वापर केला तर पाणीटंचाईचा सामना आपल्याला करावा लागणार नाही. 'पाणी वाचवा, जीवन वाचवा' हे सूत्र सर्वांनी लक्षात ठेवले पाहिजे. पाण्याची बचत करणे ही काळाची गरज आहे. पाणी हे निसर्गाचे अनमोल रत्न आहे. त्यास वाचवण्याचा प्रयत्न करणे हे प्रत्येकाचे काम आहे. पाणी वाचवणे आवश्यक आहे याबाबत जाणीव व जागृती फक्त २२ मार्च या जागतिक जलदिनापुरतीच मर्यादित नाही. प्रत्येकाचा सहभाग जलसमृद्धीसाठी आवश्यक आहे, कारण पाणी हेच जीवन आहे.

पत्रलेखन

(१) १६ जून २०१९

प्रिय मित्र

मिथिल,

सप्रेम नमस्कार.

मुद्दाम तुला पत्र लिहित आहे. अरे सुट्टीत तू काय केलेस? मी सुट्टीत खूप धमाल केली.

शाळेला मे महिन्याची सुट्टी पडल्यावर आम्ही मामाच्या गावी कोकणात गेलो. आई-बाबांबरोबर मावशी-काका, मावस भावंडे असे बरेच जण असल्यामुळे प्रवासात तर आम्ही धमालच केली. गाणी काय, अंताक्षरी काय काही विचारू नकोस. दोन्ही बाजूला हिरवीगार झाडं, उंच उंच डोंगर असा सुंदर निसर्ग पाहायला खूप मजा वाटत होती. प्रवासाचा आनंद घेत घेत आम्ही रत्नागिरी स्टेशनवर उतरलो.

रत्नागिरी स्टेशनवरून एस्.टी ने आम्ही मामाच्या गावी गेलो. गाव खूप सुंदर होते. सगळीकडे आंब्यांच्या, नारळाच्या, काजूच्या बागा, कौलारू मोठी घरं, प्रत्येक घरापुढे मोठे अंगण, घराच्या सभोवताली केळीची, जास्वंदाची झाडे. वातावरण खूप प्रसन्न वाटत होतं. मामाचं घर तर खूप मोठं आणि घरात माणसेही भरपूर. मग काय नुसती धमाल!

सकाळी पक्षांच्या किलबिलाटाने लवकरच जाग यायची. आजी चुलीवरचा गरम गरम चहा द्यायची. मग मामाबरोबर गोठ्यात जायचं, गुरं सोडायची. गुरांच्या पाठीवरून मायेने हात फिरवायचा. विहीरीवर जाऊन अंघोळ करायची.

संदेश लेखन

(१) अभिनंदन, अथर्व त्रिवार अभिनंदन!

आंतरशालेय चित्रकला स्पर्धेत तुला प्रथम क्रमांक
प्राप्त झाल्याबद्दल तुझे हार्दिक अभिनंदन!!
यापुढेही तुला असेच यश मिळत राहो हीच सदिच्छा!

(२) अभिनंदन, अभिनंदन, अभिनंदन!

नृत्य स्पर्धेत राज्यातून प्रथम पारितोषिक
मिळवल्याबद्दल तुझे मनःपूर्वक अभिनंदन!!!
यापुढेही तू असाच यशस्वी हो हीच आमची मनापासून इच्छा!

कथालेखन

(१) मित्रपरीक्षा

जगन आणि मगन नावाचे दोन मित्र होते. ते गावाहून आपल्या घरी परत येत होते. वाटेत त्यांना जंगल लागले. वाटेने चालताना 'घूंऽऽ घूंऽऽ' असा आवाज त्यांना ऐकू आला. दोघेही मित्र खूप घाबरले.

दोघांनी इकडे-तिकडे बघितले. दुरून एक अस्वल येत होते. अस्वल जवळ-जवळ येऊ लागले. जगन पटकन झाडावर चढून बसला. मगनला मात्र झाडावर चढता येत नव्हते, मात्र ऐन वेळी त्याला एक युक्ती सुचली. तो जमिनीवर मेल्यासारखा पडून राहिला. अस्वल त्याच्याजवळ आले. त्याला हुंगू लागले. त्याने त्याचे तोंड हुंगले. अस्वलाला वाटले, खरोखरच हा मेला आहे. मेलेल्याला अस्वल काहीही करत नाही. ते तेथून दूर निघून गेले.

हे पाहताच जगन झाडावरून खाली उतरला, आपल्या मित्राला त्याने उठविले. तो त्याला म्हणाला, "अस्वलाने तुझ्या कानाजवळ तोंड नेऊन काय सांगितलं रे तुझ्या कानात?"

मामाबरोबर आंब्यांच्या बागेत जायचो. मामा झाडावरून अलगद आंबे काढायचा आणि पिकलेले आंबे आम्हांला द्यायचा. आम्ही सगळे त्या आंब्यांचा फडशा पाडायचो. फणसाचे गरे खायचो. कधी कधी शेतात जायचो. मामेभावंडांसोबत आम्ही रानात जायचो. करवंदांच्या जाळीवरून करवंद काढून खायचो.

आम्ही भावंडे भरपूर खेळायचो. दुपारच्या वेळेस सापशिडी, पत्ते असे बैठे खेळ खेळायचो. मळ्यात क्रिकेट खेळायचो. नारळाच्या झाडावर चढून मामा शहाळी काढून द्यायचा. पोटभर नारळपाणी प्यायचो. कोकम सरबत प्यायचो. मामीबरोबर आठवडा बाजारात जायचो. आजीच्या हातचे घावणे-नारळाचे दूध, फणसाची भाजी, खीर असे वेगवेगळे पदार्थ खायची मजा वेगळीच. भरपूर खाणे, खेळणे, मस्त फिरणे यात सुट्टी कधी संपली हे कळले देखील नाही.

काका-काकूना माझा नमस्कार सांग. तू सुट्टीत काय केलेस हे पत्राने मला कळव.

तुझा मित्र

सार्थक

(२) दि. २ डिसेंबर, २०२०

प्रिय रोहन,

बरेच दिवसात माझे पत्र न आल्यामुळे तू रागावला असशील. पण हे पत्र वाचून तुझा राग पळून जाईल. २४ फेब्रुवारीला माझा वाढदिवस आहे, हे तुला माहीत आहेच. पण यावर्षी माझ्या वाढदिवसाला मुद्दाम माझे आजी-आजोबा गावाहून येणार आहेत. त्यामुळे या आनंदाच्या प्रसंगी तू असावेस अशी आम्हां सर्वांचीच खूप इच्छा आहे. म्हणून तुला हे खास आमंत्रण पाठवत आहे.

आमच्या या आनंदात सहभागी होण्यास तुझ्यासारखा जिवलग मित्र हवाच.

आमच्या सर्वांतर्फे हे आपुलकीचे आमंत्रण समजून वाढदिवसाला नक्की ये. आपले सर्व मित्र येणार आहेत. आपण खूप मजा करू. तुझी वाट पाहत आहे.

तुझ्या आईबाबांना साष्टांग नमस्कार. पिंकीस आशीर्वाद.

कळावे,

तुझा मित्र,

अथर्व

मगन म्हणाला, “संकटात जो फक्त आपलाच जीव वाचवतो, मित्राला मदत करीत नाही, तो खरा मित्र नाही. असल्या मित्रावर विश्वास ठेवू नकोस.”

(तात्पर्य): खरी मित्र परीक्षा संकटातच होते, स्वार्थी मित्रांवर कधीही विश्वास ठेवू नये.

(२) तळेगावात महादू नावाचा, खूप थोडीशी जमीन असणारा शेतकरी राहत होता. जमीन थोडी असूनही महादूला तिच्यातून भरपूर उत्पन्न मिळत असे. महादूजवळ एक गावठी बैलजोडी होती. महादूने हौसेने त्यांचे नाव सर्जा, राजा ठेवले होते. आपल्या शेतीची सर्व कामे महादू वेळच्या वेळी आपल्या बैलजोडीच्या साहाय्याने पूर्ण करायचा. आपली शेती सांभाळून बैलजोडीच्या जीवावर महादू मजुरीवरही अनेक कामे करायचा व दोन पैसे मिळवायचा.

सर्जा-राजाची जोडी तशी कामाला वाघ. शेतीवाडीचे वा बैलगाडीचे कोणतेही काम असो ती नेहमीच तयार. चाबकाच्या फटकाऱ्याची गरज नसणारे शहाणे बैल. नुसता मालकाचा आवाज ऐकताच आज्ञाधारक वृत्तीने वागणारी ही बैलजोडी आसपासच्या पंचक्रोशीत प्रसिद्ध होती.

सर्जा-राजांच्या जीवावर महादूसारखा थोडीशी जमीन असणारा शेतकरी सुखाने जीवन जगायचा. याच सर्जा-राजाच्या श्रमावर मिळवलेल्या पैशातून महादूने नुकतेच आपले लहानसे घर व गोठा बांधला होता. महादूही आपल्या सर्जा-राजाची काळजी घ्यायचा.

आज सकाळपासून महादूची नुसती धावपळ सुरू होती. भल्या सकाळीच त्याने सर्जा-राजाला गावावरच्या ओढ्यावरून स्वच्छ धुऊन आणले होते. सर्वांगावर गेरूचे ठिपके, शिंगांना बेगड, गळ्यात कवड्या व घुंगरांच्या माळा, पाठीवर झूल टाकून सर्जा-राजाला सजवले होते. नवा कासराही आणला होता. घरात पुरणपोळीचा नैवेद्य तयार होत होता.

संध्याकाळपर्यंत सर्व तयारी झाली. महादूच्या पत्नीने रखमाने सर्जा-राजाची पूजा केली. मोठ्या आवडीने पुरणपोळीचा नैवेद्य त्यांना भरवला. त्यांना ओवाळले. सर्जा-राजाच्या साहाय्यानेच आपण आज सुखाने चार घास खात आहोत याची जाणीव प्रकर्षाने झाली. वर्षभर महादूबरोबर कष्ट करणारे सर्जा-राजा अंगणात सोडलेल्या बैलगाडीकडे बघत होते आणि महादू कृतज्ञ भावनेने आपल्या बैलजोडीकडे सर्जा-राजाकडे बघत होता.

(३) एका खेडेगावात एक गवळी राहत असे. त्याने आयुष्यभर लबाडीने वागून बराच पैसा मिळवला होता. त्याच्या जवळ बऱ्याच म्हशी होत्या. त्या म्हशींचे दूध काढून ते तो शहरात जाऊन विकत असे.

शहरात त्याच्या दुधाला चांगला भाव मिळत असे. परंतु शहरातील गिऱ्हाईकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी त्याला रोज नदी पार करून जावे लागे. नदी पार करण्यासाठी तो होडीचा उपयोग करत असे. होडीतून नदी पार करताना तो बरोबर आणलेल्या दुधात सहजपणे पाणी मिसळत असे. ते दूध तो चांगला नफा मिळवून विकत असे.

एके दिवशी त्याच्या मुलीचे लग्न ठरले. लग्न थाटामाटात करण्यासाठी त्याने शहरात जाऊन आपल्या गिऱ्हाईकांकडून चांगली वसुली केली, बरेच पैसे गोळा केले. आणि शहरातून भरजरी वस्त्रे खरेदी केली. सोनाराकडून सोन्याचे दागिने विकत घेतले. हे सर्व घेऊन तो होडीने घरी निघाला.

हे सर्व घेऊन तो होडीने घरी निघाला. होडी पाण्यात उलटली. सर्व किमती वस्तू पाण्यात पडून वाहून गेल्या. गवळी दुःख करत बसला होता. तेवढ्यात पाण्यातून आवाज आला, “रडू नकोस, गिऱ्हाईकांना फसवून तू जी संपत्ती गोळा केली होतीस तिच वाहून गेली आहे.”